

A GYÖRI CSATA 1809 JÚNIUS 14-ÉN.

ELSŐ KÖZLEMÉNY.

BEVEZETÉS.

Az 1896-iki ezredéves országos kiállítás hadtörténelmi csoportbizottságának elnöke az 1894-ik évi 1874-ik számú értesítése szerint azon kitüntető megbizással tisztelt meg, hogy a kiállítás czéljaira az *1809-ik évi győri csata* leírását és térképét készítsem el.

Természetes, hogy e megbizatást a legnagyobb készséggel vállaltam el; bár a kívánt siker iránt aggályaim voltak, mert eddig ily komoly tárggyal nem léptem a nyilvánosság elé s az elvállalt munka minden fázisánál sajnálattal kellett meggyőződnöm arról, mennyire útjában áll a jó szándéknak a gyakorlottság hiánya.

Főtörekvésem az volt, hogy az eseményeket lehetőleg kimerítően és tárgyilagosan írjam le.

A leírás részletességét szűk korlátok közé szorította azon körülmény, hogy a számot tevő hadtörténelmi művek a győri csatát csupán mint az 1809-ik évi hadjárat egy kisebb jelentőségű mellék eseményét említik és leginkább I-ső Napoleon és Károly főherczeg hadműveleteivel, különösen pedig az eggmühli, asperni es wagrami csatákkal foglalkoznak.

A tárgyilagos irányban maradást nagyon megnehezítette azon körülmény, hogy a legtöbb forrás, mely a győri csata lefolyását tárgyalja, czelzatos irányú.

Némely írók a Károly főherczeg — a lángeszű szervező és hadvezér — iránti rajongás arra ragad, hogy minden hibát János

főherczegnek tulajdonítson, azon okból, mert utóbbi a Károly főherczeg rendeleteivel szemben néhányszor a saját terveinek végrehajtását igyekezett érvényre juttatni.

Mások ismét — hogy János főherczegtől minden hibát elhá-
rítsanak — a magyar nemesi fölkelőket kárhoztatják, ezek ellen
féktelen indulattal kelnek ki, s a magyar nemzetet egyenesen gyá-
vának bélyegzik.

E czélzatos irányú források szavahihetőségét a szenvedélyes-
ség és a túlzás lényegesen csökkenti.

Hogy ezen szenvedélyes írók kifakadásai mennyire alaptala-
nok, azt majd később látni fogjuk.

E sorok írója katona, ki a gyávaságnál csak az árulást tartja
nagyobb bűnnek és már ez okból sem lehet szándéka, hogy az
elkövetett hibát leplezze vagy érdemetlenül mentegesse; de ő egy-
szersmind azon komoly szándékkal fogott ez esemény megírásá-
hoz, hogy — a mennyiben az a rendelkezésre álló adatokból
lehetséges — a tiszta igazságnak megfelelő tényeket sorolja fel,
azok ismert okainak és az események fejlődésére befolyást gyako-
rult körülményeknek megfelelő felemlítésével.

Mert az 1809-ik évi győri csata — mint minden hadiese-
mény — oly történelmi tény, a melyből lehet és kell is a jövőre
tanúságot meríteni.¹⁾

¹⁾ Az 1809. évi események tényleg nagy horderejű tanúságot szolgál-
tattak a nemesi fölkelésre nézve, a mennyiben annak czélszerűtlenségét
kimutatták; de nem a magyar nemesség gyávasága, hanem az intézmény
elavulása és tarthatatlansága miatt.

Erre vonatkozólag Gömörly Gusztáv az 1889. évi «Hadtörténelmi
Közlemények» (II. kötet) 79. és 80. lap oldalán a következőket mondja:

«Az 1809. évi magyar nemesi fölkelés fontossága nemcsak abban
rejlik, hogy a fölkelő sereg ezúttal valósággal alkalmazást nyert; hanem
még inkább abban, hogy a tett kísérlet a majdnem évezredes múlttal bíró
intézmény hasznavehetetlenségét mutatván ki, annak végkép való megszün-
tetését vonta maga után.

Nem mintha a magyar nemzetből a hadi erények kihaltak volna, —
hisz a fölkelés története a személyes bátorság, a vitézség, az elszántság és
az odaadó önfeláldozás számos példáját mutatja s a fölkelő sereg, ha azon
föltételek fölött rendelkezik, melyek egy modern sereg harc képessége tekin-
etéből mellőzhetlenek, helyét bizonyára megállja; nem is azért, mintha az

Hasznos tanuságot pedig a történelemből csak úgy nyerünk, ha annak adatai a valóságnak megfelelnek, és különösen ha a célzatos elferdítések nélkülözök, továbbá ha az események fejlődésére befolyást gyakorolt körülményeket is feltüntetik.

Ezért szükségesnek vélem, hogy mielőtt magának a győri csatának leírását elkezdeném, röviden megemlékezzem mindazon tényezőkről, melyek a csata eredményére befolyással voltak.

E tényezők: *a hadsereg, a vezér és a terep.*

a) A hadseregnél figyelembe veendem *a szervezetet, a csapa-*

intéző körök a fölkelő sereg életbehívása alkalmával a kellő buzgóságot ki nem fejthették volna, mert a fölkelés vezető köreit e tekintetben váddal illetni nem lehet.

De meg kellett szüntetni az intézményt azért, mivel a francia forradalmi és császársági háborúk a hadművészetet gyökeresen átalakítván, a fölkelés intézménye a megváltozott viszonyokkal összhangba hozható nem volt, a fölkelő sereg pedig a fejlődöttebb hadművészet követelményeinek megfelelni képtelen vala.

A nagy francia császár kitünően szervezett, kiképezett, szakadatlan harcokban edzett és nagy győzelmek által szellemében fölemelt hadseregével a magyar nemesi fölkelés szervezetlen, kiképezetlen, felszerelésében tökéletlen, fegyelmében meg nem szilárdult csapatait a siker reményével szembeállítani nem lehetett; a győri csata beigazolta ezt s megadta a kegyelemdőfést amaz ősi intézménynek, mely ugyan hajdan a magyar névnek sok dicsőséget szerzett, de a mely magát már régen lejártá s az idők megváltozott viszonyaihoz átalakítható nem volt.»

Hogy pedig a nemesi fölkelők harczképességének hiányait némely író már akkor is az intézmény meg nem felelő voltában kereste, mutatja az «Europäische Annalen» 1814-iki évfolyamának 144. lapoldalán foglalt következő megjegyzés:

«Gewiss ist es, dass die Insurrection bei ihrer dormaligen Verfassung, ohne in Friedenszeiten stehende Rahmen (Cadres) zu haben, nie im Anfang eines Krieges zu gebrauchen ist, und (da, bis sie in ganz diensttauglichem Stande, wenigstens was die Reiterei betrifft, ein halbes Jahr von dem Tage der Zusammenrückung vergehen wird) von den Feinden der Monarchia nie sehr in Betracht genommen wird.»

[Bizonyos, hogy a fölkelés a mostani szervezete mellett a nélkül, hogy békében állandó kerete volna, a háború kezdetén sohasem lesz használható és (mivel addig, a míg egészen szolgálatképes állapotba jut — legalább a mi a lovasságot illeti — összeállításuktól számítva, egy fél év elmulik) a monarchia ellenségei sohasem fogják nagyon figyelembe venni.]

tok állapotát (kiképezés, fegyverzet, ruházat, fölszerelés, ellátás és erkölcsi érték) és *erejét* ;

b) a vezérnél az *egyéni tulajdonokat* és a *közégeket* ;

c) a terepnél a *harczra való alkalmasságot*.

Ezeknek fölemlítése az osztrák-magyar hadsereg, a magyar nemesi fölkelő sereg, valamint a francia hadsereg is ki fog terjedni.

Ezenkívül előrebocsátom a *háború okainak* és a *hadműveletek kezdetének* rövid vázolását is, hogy az olvasó a helyzetről lehetőleg teljes képet nyerjen.

E tényezők felemlítése fölment attól, hogy kedvező vagy kedvezőtlen irányban ítéletet mondjak, a mi nem szándékom és a mire magamat hivatva nem érzem; de egyúttal könnyűvé fogja tenni az olvasónak, hogy ő alkossa meg a maga véleményét.

Az események lefolyására vonatkozó adatok a különféle forrásokban gyakran eltérők voltak. Ilyen esetben az *idő* és *tér* számbavételével igyekeztem az eltérő adatokat összhangba hozni; a hol pedig egyes részletek megvilágítása vált szükségessé, erre az illető és a szomszédos csapatok történelméből és a parancsnokok harczjelentéseiből merített adatokat használtam fel.

I.

A HADSEREGEK.

A) Szervezet.

a) *Az osztrák-magyar hadsereg.*

Károly főherczeg a XIX-ik század első éveiben az egész osztrák-magyar hadsereget szervezetében teljesen és gyökeresen átalakította.

Ezen átalakítás a *hadkiegészítés*, a *csapattestek* és *felsőbb kötelékek* újjászervezésében, továbbá a *kiképzésre* és a *vezetésre* vonatkozó *szabályzatok* időszerű átdolgozásában állott.

Új volt tehát a *kiegészítés* (a toborzás és az élethossziglani szolgálat beszünttetett s helyükbe a «capitulatio» lépett), a *kiképzés* és a *harcz módja*; s új a *csapatkötelékek szervezete*.

Ennyi újítás a mostani előhaladottabb viszonyok között is csak évek múlva szilárdulhatna meg: az akkori viszonyok mellett pedig általában igen nehezen volt meghonosítható s az 1809-ik évben megszilárdulva még éppen nem volt, annyira, hogy az 1809-ik évi hadjárat (midőn Ausztria-Magyarországnak három hadszínhelyen kellett föllépnie) az osztrák-magyar hadsereget, úgyszólván átmeneti állapotban találta.

Különösen a felsőbb kötelékek (hadosztályok) szervezete csak az 1808-ik év óta létezett; megszilárdulva tehát még nem lehetett; a hadtestkötelék pedig éppen csak az 1809-ik évben szerveztetett, s ekkor sem állandó jelleggel, hanem úgy, hogy azt a hadtestparancsnok időről-időre a körülményekhez képest megváltoztathatta.

János főherczeg seregében az új szervezet meghonosulásának hiánya annál inkább érezhető volt, mert a sereg egy fáradságos és veszteségteljes hátrálás után ¹⁾ jutott Magyarországba.

A sereg a hadjárat kezdetén hadtestekbe volt beosztva (János főherczeg serege a VIII-ik és IX-ik hadtest volt; előbbi a Chasteler altábornagy, utóbbi a Gyulay altábornagy parancsnoksága alatt).

¹⁾ János főherczeg április 29-én Caldiero előtt értesült arról, hogy Károly főherczeg Napoleon előtt Bécs felé visszavonul, s bár eddig János főherczeg az olasz hadsereget ismételten megverte, mégis az általános helyzetre való tekintettel visszavonulásra határozta el magát.

E visszavonulását május 1-én kezdte meg és május 13-án ért Tarvisba; tehát 13 nap alatt 276·4 km, azaz naponként átlag 21·3 km utat tett meg. Tarvisból május 17-én indult és 24-én érkezett Gráczbba, tehát 8 nap alatt 270·9 km, azaz naponként átlag 33·9 km utat tett meg. Gráczból május 28-án indult és június 1-én ért Körmendre; tehát 5 nap alatt 112·6 km, azaz naponként átlag 22·5 km utat tett meg. Körmendről június 7-én este indult el és 13-án d. e. 9 órakor érkezett Győr alá — közben két pihenő napot tartva — tehát 5 nap alatt 141·6 km, azaz naponként átlag 28·3 km utat tett meg. Minthogy pedig Körmendről Győrig nagyobb részt éjjel menetelt, a napi 28·3 km utat igen fáradszó meneteknek kell tartanunk. Caldierótól Győrig a hadsereg 31 napi menetben — közben összesen 13 napi tartózkodással — összesen 801·5 km utat tett meg.

A távolságok a «Marschroutenkarte der Öst. Ung. Monarchie» adatai szerint vétettek.

Egy hadtest 2—3 gyalog-hadosztályból, 2 lovas-ezredből és 8—10 ütegből állott.

Egy gyalog-hadosztályban 2—3 gyalog-dandár, egy dandárban 4—6 zászlóalj (néha 3—4 ezredtől), egy gyalog-ezredben 3 zászlóalj, egy zászlóaljban 6 század volt.

A lovas ezredek 8 századból (a székely ezredek 6 századból) állottak, 2—2 század egy osztályt képezett.

A tüzérség csupán ütegekbe volt beosztva; 4 löveg és 2 tarack képezett egy üteget.

Ez ütegek sem a hadtestek, sem a hadosztályok kötelékébe nem tartoztak, hanem az összes tüzérség a hadseregparancsnok rendelkezésére állott.

Midőn János főherczeg Olaszországból visszajöve, Magyarországra ért, hadseregében — a mely általánosan «belső-ausztriai sereg»-nek (das Heer von Innerösterreich) neveztetett — sem a hadtestek, sem a hadosztályok, sem a dandárok eredeti köteléke nem volt meg; sőt az sem volt ritka eset, hogy ugyanazon ezred zászlóaljai különböző dandárokba, sőt különböző hadosztályokba is voltak beosztva és a felsőbb kötelékek ezen kevert összetétele sem volt állandó, hanem időről-időre változott.

János főherczeg az eleinte győzelmes seregnek csak roncsait hozta Magyarországra ¹⁾ s bár Károly főherczegtől ismételtlen háttározott parancsot kapott, hogy a Csallóközön át a (Károly főherczeg vezénylete alatt Bécs mellett álló) főserceghez csatlakozni igyekezzék és bár a győzelmesen előnyomuló francziák nyomában voltak: mégis tanácsosnak vélte, június 1-től 7-ig Körmenden maradni azon czélból, hogy seregét kipihentesse és kiegészítse. Itt tényleg sikerült seregének számát mintegy 22,708 főre emelni.

Ebből látható, hogy a János főherczeg seregének jelentékeny része újonczokból állott.²⁾

¹⁾ Ereje a hadjárat kezdetekor 38,000 gyalog, 4700 lovas és 148 löveg volt. Körmendnél pedig seregének oly töredékével érkezett meg (összesen mintegy 19,000 fő), hogy öt Károly főherczeg önálló hadműveletre képtelenek tartotta s (június 1-én írt levelében) utasította, hogy a magyar nemesi fölkelőkhöz csatlakozzék.

²⁾ János főherczeg a Böösön 1809 június 21-én kelt és gróf Stadion-

A János főherczeg seregének már úgy is nem eléggé szilárd kötelékei közvetlen a győri csata előtt — *a csata napján délelőtt* — meg inkább meglazultak az által, hogy a teljesen kiképezetlen, fölszereletlen és nagyrészt fegyvertelen nemesi fölkelő csapatokat a sorcsapatok közé osztották be azon jó szándékkal, hogy ezen egészen fiatal, teljesen tanulatlan és gyakorlatlan csapat a sorcsapatokban némi támaszt találjon.

Ezen beosztás által azonban a szándékolt czélt nem érték el, mert a sorcsapatok a fölkelőket hiányos fölszerelésük, rossz fegyverzetük és fegyelmeztelenségük miatt bizalmatlansággal fogadták, a mi viszont a fölkelőkben elkedvetlenedést szült.¹⁾

Ezen felül a János főherczeg seregének igen nagy hátránya volt az, hogy aránylag nagyon kevés tüzérséggel rendelkezett. A győri csatában egy 32,000 főnyi hadseregnél összesen 4¹/₂ üteg (18 löveg) vett részt, ebből is csupán 1¹/₂ üteg (6 löveg) volt 6 fontos, a többi 12 löveg pedig csak 3 fontos.

hoz intézett bizalmas levelében maga mondja, hogy Győrnél seregének fele nemesi fölkelőkből, a másik felének ¹/₃ ada pedig újonczokból állott. (Lásd János főherczeg iratait Grác, gróf Merán-féle irattár.)

¹⁾ A fölkeő csapatok parancsnokainak Kisfaludy Sándor által gyűjtött eredeti jelentéseiből összeállított «Geschichte der Regimenten und Bataillone der Insurrection des Adels von Ungarn, sammt Ranglisten und Standesausweisen 1809—1810. J. 2222» szerint — rövidítve később csak 'Kisfaludy gyűjteménye' elnevezés alatt — (Országos levéltár) báró lázi Ghylányi János ezredes, a Zala megyei 8. számú fölkelő zászlóalj parancsnoka jelenti, hogy ő a csatában a 2-dik vonalban állott (a tűzvonal mögött), de midőn a francziák az 1-ső vonalat visszanyomták, Ghylányi a legénységet bátorítva, zászlóalját előre vezette. A kápolnánál Lutz vezérőrnagy csapatai eléjük jutottak. Lutz e kérdést intézte Ghylányihoz: «Wohin, Herr Stabsoffizier?», mire Ghylányi így válaszolt: 'Vorwärts Herr General'. Erre Lutz *lenéző és szánakozó hangon* így szólt hozzá: «Aber mein Gott, so sehen Sie es nicht, wie sich Alles schoppt, so lassen Sie halten!» («Hova, törzstiszt úr? ,Előre, tábornok úr!' «De istenem, hát nem látja, mennyire tolongnak, álljon meg!»

Ekkor a zászlóalj állva maradt az ellenség tüzeben mindaddig, míg a körülötte levő csapatok által el nem hagyatott és ez alkalommal többen elesetek és megsebesültek.

Hogy a János fhg serege és a magyar fölkelők között a kellő összhang nem volt meg, onnan is kiviláglik, mert Károly fhg szükségesnek tartotta, János fhget a két seregrész közötti egyetértés ápolására figyelmeztetni.

Ezzel szemben a francziák támadásánál 22 üteg (tehát 132 löveg)¹⁾ működött, a melyeknek nagyobb része nehéz kaliberű volt.

b) *A magyar nemesi fölkelő csapatok*²⁾ két fegyvernemből állottak: *gyalogságból* és *lovasságból*. Tüzérséget a közös hadseregből szándékoltak hozzájuk beosztani, ami azonban csak korlátolt mérvben történt meg, mert az összes tüzérség a Károly, Ferdinánd és János főhercegek seregeiben és a várakban volt elosztva, hol rájuk nagyobb szükség is volt. (A fölkelőkhöz beosztott tüzérség az elsáncolt táborban alkalmaztatott.)

A gyalogság zászlóaljakra tagozódott; mindenik zászlóaljban 6 század volt.

A lovasság 6—6 századból álló ezredekre oszlott.

Eredetileg úgy tervezték, hogy az ország négy kerülete (Dunán innen, Dunán túl, Tiszán innen, Tiszán túl) egy-egy hadosztályt állít fel 4—6 zászlóalj gyalogsággal és 2—6 ezred lovassággal 2—2 dandárba osztva.

Ezen terv azonban tényleg nem valósult meg azért, mert a fölkelő csapatok felállítása a megyékben nem egyszerre, hanem különféle időben történt³⁾ és az események rohamos fejlődése

¹⁾ Egy üteg akkor az osztrák-magyar hadseregben 4, a francia hadseregben pedig 6 lövegből állott.

²⁾ Az 1808. év augusztus 28-dikára a Mária-Ludovika császárné megkoronáztatásának ürügye alatt összehívott magyar országgyűlés még ugyanazon ülésnap alatt megszavazta az 1808. évi fölkelési törvényt, a melynek II. cikkelye szerint a király a személyes és közönséges fölkelést a következő három év alatt, az országgyűlés újabbi meghallgatása nélkül is kihirdethette.

Ennek folytán a tél folyamán a megyékben intézkedtek a nemesi fölkelés előkészítő szervezésére.

A fölkelés behívását az 1809. évi április 10-dikén Altenhaynban, útbaindításukat pedig az 1809. április 23-dikán Baierbachban kelt (Budán az országházban 1809. április 27-dikén kihirdetett) királyi leirat rendelte el, s az első csapatok május első napjaiban jutottak annyira, hogy fölöttük szemlét (Musterung) tartani lehetett. Ekkor azonban azonnal Győr alá (illetve Gácsországba) rendeltettek a nélkül, hogy kiképezésben részesültek volna.

³⁾ A szerint, hogy a királyi leirat mikor érkezett a megyéhez és mikor hirdettetett ki.

mellett azon fölkelő csapatokat, a melyek korábban megalakultak, azonnal oda irányították, a hol rájuk leginkább szükség volt. A győri csatában pedig a fölkelő gyalogság a sorcsapatok dandáraihoz osztatott el úgy, hogy a Jellachich altábornagy hadosztályában az Eckhardt ezredes dandárához 3 (pestmegyei 2-ik, vasmegyei 5-ik és veszprémmegyei 9-ik); a gróf Colloredo altábornagy hadosztályában pedig a Marziani vezérőrnagy dandárához 2 (komárommegyei 7-ik és zalamegyei 8-ik) zászlóalj osztatott be; előbbieket Márkus ezredes, utóbbiak báró Ghylányi ezredes parancsnoksága alatt.

A fölkelő lovasság Győrnél báró Mecséry altábornagy parancsnoksága alatt 2 dandárból állott, es pedig a dunáninnyi dandár a Gosztonyi ezredes, a dunántúli dandár pedig az Andrássy vezérőrnagy parancsnoksága alatt.

A csata előtt azonban a somogy- és zalamegyei fölkelő lovasezredek a Bésán ezredes (sorhadbeli) dandárjába osztattak be; Mecséry altábornagy pedig értük a József nádor és Ott huszár ezredeknek kapta.

A tiszáninnyi megyék fölkelő csapatainak egy része útban volt Győr felé, másrésze Gácsországba küldetett, a többi része és a tiszántúli fölkelő csapatok még csak alakulóban voltak.

c) *A francia hadsereg* már az 1803-ik év óta általánosan elismert jó szervezettel bírt s e részben folyton tökéletesbítettett; sőt a boulogni táborban kitünő kiképzésben is részesült és a folytonos hadjáratokban tapasztalt és edzett hadsereggé vált.

A francia hadsereg már az 1809-ik évet megelőzőleg hadtestekbe volt beosztva. Egy hadtest — a parancsnok egyéniségéhez képest 2—4 gyalog-hadosztályból, egy könnyű lovas-hadosztályból és 4—8 ütegből (24—48 löveg) állott.

Egy gyalog-hadosztályban 3 dandár, egy dandárban 2 ezred, egy ezredben 2 zászlóalj, egy zászlóaljban 8 gyalog és egy völtigeur (könnyű gyalog) század volt.

A gyalog hadosztályokhoz megfelelő számú lovasság és tüzérség is volt beosztva (rendszerint egy lovasezred 4 századdal és 2 üteg 12 löveggel).

Egy lovas-hadosztály 2 dandárból, 1 dandár 2 ezredből, egy ezred 4—6 lovas századból állott.

Az önálló lovas-hadosztályok 2—2 lovagló üteggel voltak ellátva.

Ezenkívül a hadseregparancsnok közvetlenül nagyobb számú tartalék tüzérség fölött is rendelkezett.

B) A csapatok állapota.

1. A kiképezés.

a) *Az osztrák-magyar haderő* legjobban kiképezett része Károly főherceg parancsnoksága alatt a Morva mezőn Napoleonnal szemben állott.

A János főherceg seregének jelentékeny része részint Chasteler altábornagy alatt Karinthiában, részint Gyulay altábornagy alatt Horvátországban volt. Maga János főherceg — a mint előbb már említve lön — csak mintegy 19,000 főnyi sereggel jutott Magyarországra. Ez sem volt egészen kiképezve, mert jó része osztrák honvéd és önkéntes zászlóaljából állott, a melyek a hadjárat kezdete előtt rövid idővel szerveztettek, annyiban azonban mégis nagyon használható csapatok voltak, mert jól voltak felszerelve és fegyverkezve, a szükséges kiképezésben részesültek és a gyakorlottság hézagait hazafias lelkesedésük pótolta.

János főherceg ezen seregét Körmenden mintegy 22,700 főre emelte, annak tehát csaknem egy negyede újonczokból állott.

A tisztek kiképezése meglehetősen hiányos volt. Amit tudtak, azt leginkább idősebb és tapasztaltabb bajtársaik elbeszéléséből, vagy a saját tapasztalataikból merítették, és ritka eset volt, hogy valamely tiszt katonai tudománya az alakiságon túl terjedt.

A vezérkar példás buzgalommal igyekezett feladatának megfelelni, de működése nem emelkedett azon magaslatra, mint a francia vezérkaré.

b) *A magyar nemesi fölkelő csapatok* behívása a megyékben 1809 április hó folyamán hirdettetett ki, és a csapatok május elején kezdtek alakulni.

József nádor ismételten sürgette a hadügyi kormányt, hogy a fölkelők kiképezésére és begyakorlására alkalmas és megfelelő számú tiszteket és altiszteket bocsásson rendelkezésére. E kerelme

azonban nem teljesült,¹⁾ mert a hadsereg sem rendelkezett annyi tiszttel és altiszttel, hogy azokból a fölkelők részére oktatókat adhatott volna akkor, midőn az ellenséggel 3 hadszínhelyen kellett szembeszállania.

Némely megyében volt ugyan 1—2 nyugállományú tisztt, a kik az új csapat kiképezésében közreműködni képesek és készek is lettek volna,²⁾ ha ez a megyében történhetik. Miután azonban a fölkelők felállításuk után azonnal parancsot vettek, hogy a Vág és Marczal vonalán és Kassa környékén gyülekezzenek: otthon nem volt idő a kiképezésükre; a kevés számú nyugállományú tisztt pedig részint egészségi tekintetből, részint egyéb méltánylást érdemlő ok miatt velük nem mehetett.

A fölkelő csapatok tehát teljesen kiképezetlenül érkeztek a kijelölt helyekre. Menetközben és a pihenő napokon a legszükségesebb alakzatváltoztatásokat tanulták és próbálták ugyan, de az idő és alkalom hiánya miatt be nem gyakorolhatták.

Midőn pedig a gyülekezési helyre érkeztek, attól kezdve folytonosan biztosító és hírszerző szolgálatot kellett teljesíteniök (különösen a lovasoknak) és a kiképzésre egészen a győri csatáig idejük nem volt.

A fölkelő csapatok tisztjei³⁾ a főnemesség vagy a közepnemesség tekintélyesebb tagjaiból kerültek ki. Ezeknek egy kis

¹⁾ E tekintetben a legjobb viszonyok között volt a primás által fölállított fölkelő lovas ezred, melynek kiképezésére Károly Ambrus főherceg — akkori hercegprimás — saját költségére és személyesen kért Ferencz császártól oktatókat. E célra eleinte a nagyszombati rokkantak házából kapott 1 őrmestert, 2 tizedest és 12 közembert.

Május 31-dikétől (midőn már az ezred a Károly főherceg hadseregénél Aderklaa mellett volt) a Blankenstein (6. számú) huszárezredtől nyert tiszteket, a kik az ezredet begyakorolták.

Ezen ezred azonban Wagramnál volt (a nyitramegyei fölkelő lovas ezreddel együtt) és a győri csatában nem vett részt.

²⁾ Természetesen csak az ő szolgálati idejükben még gyakorlatban volt harcászati elvei szerint, a mi pedig már akkor — Károly főherceg fáradhatlan működése folytán — túlhaladott álláspont vala.

³⁾ Itt csupán azon tisztek értendők (osztályparancsnoktól lefelé), a kik közvetlenül a legénység kiképezésére voltak hivatva.

része katona is volt;¹⁾ de részint nyugállományba helyeztetett, részint — leginkább kényelmi szempontból — a katonai szolgálót elhagyta, hogy otthon független «úr» legyen. A tisztek nagyobb része azonban katona soha sem volt.

Hogy ilyen elemek mennyire képesek egy teljesen fegyvelmeztelen új csapatot néhány nap alatt kiképezni és harczképessé tenni, az könnyen elgondolható.

c) *A francia hadsereg* egy I-ső Napoleon által kiadott utasítás szerint rendszeresen képeztetett ki és az újonnan kiképezett növendék tapasztalt és harczedzett keretbe illesztetett be.

Napoleonnak gyakran rövid idő alatt aránylag óriási sereget kellett gyűjteni és háborúba vinni. Az ő lángesze megtalálta az utat, hogyan kell e rövid idő alatt a tanulatlan újonczból derek katonát nevelni; mit kell ennek a rövid idő alatt okvetlenül megtanulnia és mit pótolhat későbbi alkalmakkor, a tapasztaltabb bajtársak vezetése mellett. Különösen pedig nagy gondja volt arra, hogy seregei számára egy minden tekintetben megbízható tisztikart és hasznavehető altiszteket neveljen. És ezt Napoleon mestereleg értette és ezen szándéka sikerült is, mert a francia hadsereg akkori tisztjei és altisztjei a gyakorlati alkalmazhatóság terén utólérhetlenek voltak.

Az ilyen keretbe beállított újonczok rövid időn használható, ügyes és harczképes katonákká váltak, s őket a gyakori hadjáratok edzett és tapasztalt csapatokká forrasztották össze.

2. Fegyverzet, ruházat, felszerelés és ellátás.

E tekintetben sem *János főherczeg seregében*, sem *a francia hadseregben* nem volt lényeges hiány; de annál inkább a magyar nemesi fölkelő csapatoknál.

A fölkelő gyalogság lőfegyverrel nem volt egészen ellátva; a mi fegyvert kaptak is, nagyobb rész használhatlan állapotban volt, úgy, hogy a puskáikkal lőni nem lehetett, mert azoknak egyes alkatrészei hiányoztak vagy nem működtek.²⁾

¹⁾ Azon időben, midőn a legénység oktatását és a belszolgálatot többnyire az altisztek végezték.

²⁾ A fölkelők fegyverzetét a budai szertár szolgáltatta és ekkor bor-

József nádor még június 12-ikén és 13-ikán (tehát közvetlen a csata előtti napokon) is napiparancsban hagyja meg a fölkelő csapatok parancsnokságainak, hogy a használhatlan fegyverekről beadványt terjeszsszenek elő azon czélból, hogy e fegyverek kicserélése iránt (a budai szertárban) intézkedni lehessen.¹⁾

A fölkelő lovasság régi, különféle alakú és többnyire könnyű karddal volt ellátva; pisztolyt nagyon kevés lovas kapott, az is nagyobb részt használhatlan volt.

Nyergük vagy rossz; vagy éppen nem volt; kantárral is alig a fele rendelkezett, akiket azután az első sorba osztottak be.

Egyenruhája — úgy a gyalogságnál, mint a lovasságnál — kevés fölkelőnek volt, mert ily rövid idő alatt annyi egyenruhát készíteni nem tudtak.

Fölszerelésük általában nem volt, ami az élelmezésüket is nagyon megnehezítette.²⁾

bereki báró Alvinczy József tábornagy volt a budai vezénylő tábornok. Midőn a győri csata után egyes fölkelő osztagok Budára jöttek, Alvinczy szemrehányást tett nekik, hogy a vitéz magyarok a francziák elől megszaladtak.

Ekkor keletkezett aztán az a szálló ige: «Kend az az Alvinczy?» (Lásd Tóth Béla «Szájru! szájra» című művének 64. lapoldalán.)

¹⁾ Országos levéltár, József nádor napi parancsai.

²⁾ János főherceg az 1809. évi események leírásánál (gróf Meran-féle irattár) erre vonatkozólag a következőket mondja:

«Die Insurrections-Armee war höchstens 16,000 Mann, darunter 7000 Reiter. Viele Abtheilungen waren erst auf dem Marsche, viele in Pest. Ueberhaupt mangelte es ihr an vielen Nothwendigen. Manche Division war schlecht beritten, die meisten nicht im Stande, ihre Pferde zu lenken, da sie noch nicht zäumen und satteln konnten und doch war diese der bessere Theil der Truppe. Das Fussvolk war gar nicht geübt, unbekannt mit dem Gebrauche des Gewehres, kam es das erstemal zusammen und sollte ohne die geringste Bildung an den Feind geführt werden. An des Palatins Sorgfalt hatte es nicht gefehlt, doch die unselige Maxime, was nicht reguläre Truppe war, stiefmütterlich zu behandeln, hatte hier jede Anstalt verzögert und dann in der Armatur und in Ausrüstungssorten das Schlechteste verschafft. Viel und lange vorher hatte der Palatin geschrieben und gesprochen; allein erst als die Gefahr eintrat, fing man an, ihn zu unterstützen, aber leider war es da schon zu spät. stb.» (A fölkelő sereg legföljebb 16,000 fő volt, közte 7000 lovas. Sok osztag még csak meneten, sok Pesten volt. Általában sok szükséges dolog hiányzott náluk. Némely osztálynak rossz lovai voltak, a legtöbb nem volt képes a

A fölkelők hiányos fölfegyverzésére, ruházatára és fölszerelésére jellemző báró Meskó tábornoknak egy 1809 június 27-én kelt és József nádorhoz intézett jelentése,¹⁾ a melynek tartalma röviden a következő:

«1. A fölkelők Győrhöz legnagyobbbrészt ruházat nélkül és rossz állapotban érkeztek.

2. A gyalogság legnagyobb része használhatlan fegyverzettel volt ellátva.

3. A lovasság rossz nyeregszerszámmal vagy a nélkül érkezett, úgy hogy nem sokára annyi ló kapott törést, hogy alig volt a fele használható.

4. A fölkelőknek fölszerelésük általában nem volt, ennek folytán igen nehéz volt őket élelmezni.

És ilyen állapotban hajtott végre ez a csapat egy visszavonulást,²⁾ melynél bátorságának és kitartásának annyi jelét adta, hogy a nemzetnek becületére válik.

Miután a velem (Meskóval) volt 3750 gyalog és 875 lovas fölkelő Chasteler altábornagyhoz osztatott be, ruhájuk csaknem teljesen lefoszlott, egyéb hiányaik sem pótolhattak s ők a fergektől nem szabadulhatnak: kérték (különösen a nyitrai 3. zászlóalj), hogy Komáromba vezettessenek Fenségedhez, hogy ott szükségleteiket fődözhessék.

Chasteler altábornagy a további hadműveleteinél a fölkelőkre számítani látszik és valószínű, hogy kedvezőtlen eseményekért a fölkelőket okozná, s a hibát rájuk háritaná és ez által eddigi érdemeiket is elhomályosítaná.

lovát vezetni, mert még kantározni és nyergelni sem tudott, és mégis ez a csapat jobb része volt. A gyalogság egyáltalán még nem gyakorolt, fegyverének kezelését nem ismerte, először jött össze és a legcsekélyebb kiképezés nélkül az ellenség ellen kellett mennie. A nádor gondoskodásán nem mult, de minden intézkedést késleltetett azon szerencsétlen túlzás, hogy a mi nem rendes hadsereg, azzal mostohán kell bánni és a fegyverzetben és fölszerelésben a legrosszabbat nyújtotta.

A nádor jó előre és sokat írt és beszélt; de csak akkor kezdték támogatni, midőn már a veszély beköszöntött, de akkor már késő volt. stb.)

¹⁾ Országos levéltár.

²⁾ Meskó tábornok visszavonulásáról a győri csata után lesz szó.

Ezért kérem Fenségedet, hogy a fölkelők — kiknek állapota olyan, hogy tőlük döntő szolgálatokat várni ilyen körülmények között nem is lehet — visszavonassanak, kiképzettessenek és jobb állapotba helyeztessenek; hogy azután igazán hasznos szolgálato-
kat lehessen tőlük várni.»

Hogy e jelentés mennyire alapos volt, mutatja az, hogy József nádor tényleg szükségesnek találta az 1809-iki július 3-ikán kelt 769-ik számú rendeletével ¹⁾ meghagyni, hogy a Meskó tábornoknál levő nemesi fölkelők azonnal útbaindítottassanak Komáromba.

A felsoroltaknál még kedvezőtlenebb viszonyok között voltak a nemesi fölkelők az élelmezés tekintetében.

Fölszerelésük teljesen hiányzott; tehát sem kenyeret, sem húst, sem főzeléket nem vihettek magukkal, és főzőedényük sem lévén, arra sem voltak képesek, hogy esetleg a harácsolás útján szerzett nyers anyagból ebédet készítsenek.

Vonatjuk általában nem volt, a mi az élelmi czikkeket utánuk szállította volna. Ők tehát tisztán a raktár-, illetve szállásélelmezésre és harácsolásra voltak utalva. Ámde egyedül a harácsolásból huzamosabb ideig ily számos csapat meg nem élhet, kivált ha aránylag kis területen egy másik sereggel (János főherczeg seregével) egyesül és a nagyszámú ellenséggel folytonos csatározásban áll, mint azt a fölkelők egy része Körmentől egész Győrig tette. Még kevésbé számíhattak a szállásélelmezésre. Hogy pedig a raktárélelmezés őket minő ellátásban részesítette, arról a fölkelő csapatok jelentései ²⁾ tanuskodnak, melyek szerint a János főherczeg seregénél levő fölkelők június 9-étől 14-ig élelmezést nem kaptak, s 5 napon át még a tiszték sem élvezhettek fött ételt.

E jelentés szerint a József (2-ik) és Ott (5-ik) huszár ezredek, a Pest, Vas, Veszprém, Zala és Somogy megyei fölkelő lovas ezredek parancsot kaptak, hogy június 12-én Pápán a cs. kir. raktárból élelmet és lőtápot vegyenek fel; nyugtáik *alakja* azonban kifogásoltatott s mire ők az alakilag is helyes nyugtát kiállíthat-

¹⁾ Országos levéltár.

²⁾ Országos levéltár. «Kisfaludy gyűjteménye.»

ták, addig az ellenség Pápát bevette és a raktárt elfoglalta, ők pedig élelmezés nélkül harczoltak és meneteltek tovább Győr felé.

Győrnél a csapatok élelmezésére előleges intézkedések nem tétettek. Miután azonban József nádor látta, hogy a csapatok szükségét szenvednek, meghagyta, hogy Győr város polgárai június 14-ikén élelmi szereket és bort szállítsanak ki a táborba. Ez meg is történt, de akkor már a francziák támadása is megkezdődött s így a fölkelők ismét élelem nélkül maradtak.

Ezt azért véltem szükségesnek itt megemlíteni, mert az éhség a legjobb és legedzettebb csapat szellemére is bénítólag hat, hát még egy jóléthez szokott egyénekből álló és fegyelmezetlen csapatra, mint a fölkelők voltak!

3. A csapatok szelleme (erkölcsi érték).

a) *János főherczeg hadserege* az 1809-ik évi május 1. óta folytonos hátrálásban volt, az ellenséggel folytonos érintkezésben és harczban állott és létszáma lényegesen csökkent. Ágyúinak legnagyobb részét a határszéli erődök védelménél és egyéb harczokban elvesztette, a lovasság és tüzérség lovai lesoványodtak és erőtlenebbek voltak, a főhadssereg felől azon kedvezőtlen hír érkezett, hogy az is visszavonúlt és hogy Bécs a francziák kezére került. Körmenden pihent ugyan a sereg 7 napig és némi kiegészítést is nyert; de innen kezdve Győrig ismét folytonos harczok között kellett hátrálnia.

Ilyen viszonyok között a csapatok szellemének hanyatlása nem maradhatott el, és bár az asperni győzelem híre buzdítólag hatott rájuk, de azon körülmény, hogy Bécs és a Duna jobb partján fekvő összes osztrák tartományok francia kézben vannak, a csapatok szellemének emelésére nem szolgálhatott.

b) *A magyar nemesi fölkelők* lelkesedéssel követték szeretett nádoruk hívó szavát, ki őket a király rendeletére gyülekezésre szólította fel.

Sőt még akkor is, midőn arról kellett meggyőződniök, hogy róluk nem gondoskodnak úgy mint szükséges volna, teljes oda-

adással teljesítették szolgálatukat és a legjobb akarattal igyekeztek kötelességüknek megfelelni.

A nemesi fölkelők szelleme tehát igen jó volt. De rossz puskával a legjobb szellemű csapat sem tud löni, 5 napi éhezés után a legnagyobb lelkesedés is megcsappan és a bizonytalanság azon erzeete, mely a tanulatlant a tapasztalttal szemben elfogja, a legnagyobb bátorságot is csökkenti.

De leginkább ártott a fölkelők szellemének azon körülmény, hogy alkalmazásuk nem felelt meg a magyar ember véralkatának; mert a helyett, hogy őket támadásra alkalmazták volna, még a védelemben is csak passiv szerepet kaptak.

c) *A francia hadsereg* tapasztalt vezérek vezetése alatt minden szükséglettel ellátva, kitűnően felszerelve, Caldierótól kezdve (május 1-étől) feltartóztatlanul győzelmesen nyomult előre. Ki vonná kétségbe, hogy e seregek ilyen viszonyok között a legkitűnőbb szelleme volt és hogy lelkesedéssel indult minden csatába, hol számára újabb babér virult.

C) Erőviszonyok.

1. *Az osztrák-magyar hadsereg a fölkelő csapatokkal* való egyesülés után a következő részekből állott: ¹⁾

a) *Gyalogság:*

a János főherczeg seregéből	---	---	---	36 zászlóalj	20,524 fő
a magyar nemesi fölkelők	---	---	---	9	" 8473 fő
összesen	---	---	---	45	" 28,997 fő.

b) *Lovasság:*

a János főherczeg seregéből	---	---	25 század	2226 lovas
a magyar nemesi fölkelők	---	---	54	" 8176 "
összesen	---	---	79 lov. száz.	10,402 lovas.

¹⁾ A János főherczeg seregének létszáma a cs. és kir. hadi levéltárban levő, a nemesi fölkelő csapatoké pedig a magyar országos levéltárban őrzött eredeti kimutatásokból vétetett.

c) *Tüzérség:*

a János főherceg seregéből	4 ^{1/2} üteg	18 löveg ¹⁾
az elsánczolt táborban	2 ^{1/2} „	10 „
összesen	7 üteg	= 28 löveg
Egészben	39,399 fő	és 28 löveg.

Ezek közül *a csatában nem vettek részt:*

a) *Az elsánczolt tábor megszálló csapata, és pedig:*

a nemesi fölkelő seregből	4 zászlóalj	= 3966 fő
„ „ „ „	9 lovas század	= 1295 lovas
és		10 löveg
összesen	5261 fölkelő	és 10 löveg. ²⁾

b) *Siegenfeld ezredes különítménye* Győr-Szentmártonban, és pedig:

a sorgyalogságtól	2 zászlóalj	= 1702 fő
a fölkelő lovasságtól	3 század	= 457 „
összesen		2159 fő

a) és b) együtt = 7 zászlóalj, 12 lovas század és 10 löveg = 5663 fő gyalog és 1752 lovas, összesen = 7415 fő.

A csatában tehát résztvett:

a) *Gyalogság:*

a János főherceg seregéből	34 zászlóalj	= 18,822 fő
a nemesi fölkelő seregből	5 „	= 4507 „
összesen	39 zászlóalj	= 23,329 fő.

b) *Lovasság:*

a János főherceg seregéből	25 század	= 2226 ³⁾ lovas
a nemesi fölkelő seregből	42 „	= 6424 „
összesen	67 század	= 8650 (illetve

7659) lovas.

¹⁾ 6 löveg 6 fontos, a többi 12 pedig csak 3 fontos.

²⁾ Mesko vezérőrnagy jelentése szerint 3750 gyalog, 875 lovas és 10 löveg. Miután azonban Mesko a visszavonulása után említ ennyit, valószínű, hogy ezen és a fenti számok között levő különbség a visszavonulás alkalmával szenvedett veszteségét teszi ki.

³⁾ Mecséry altábornagy jelentése szerint a József nádor és Ott huszár ezredek létszáma alig volt 350 lovas, és pedig a 2-dik számú József nádor huszár ezredé 150, az 5-dik számú Ott huszár ezredé 200 lovas.

Az «Europäische Annalen» 1814-dik évfolyamának II. kötetében a

e) *Tüzérség* 18 löveg.

A csatában részt vettek száma összesen 31,979 fő és 18 löveg.

A csatában résztvevő csapatok a következő módon voltak elosztva:

a jobbszárnyon:

a sorlovasságtól	...	11 század =	885 lovas
a fölkelőktől	...	12 " =	2372 "
a 9-ik vadász zászlóaljtól	...		53 fő
tüzérség	...		4 löveg
összesen	...	53 fő gyalog,	3257 lovas és 4 löveg

a középén:

a János főherczeg seregéből	...	20 zlj. =	10,563 löveg
a fölkelőktől	...	5 " =	507 fő
tüzérség	...	3 üteg =	12 löveg
összesen	...	25 zászlóalj =	15,070 fő gyalogság és 12 löveg

a balszárnyon:

a János főherczeg seregéből	14 lovas század	1341 (illetve 350) lovas
a fölkelő seregből	24 " "	3484 lovas
tüzérség	...	= 2 löveg
összesen	38 " "	4825 (illetve 3834) lovas és 2 löveg. ¹⁾

149. lapoldalon ez áll: «Die beiden Husaren Regimente Ott und Erzherzog Josef zählten kaum 400 Pferde». És úgy látszik, hogy ez adatok valószínűbbek, mint a cs. és kir. hadilevéltárban levő kimutatás idevágó adatai, mert Andrassy vezérőrnagy — kinek a csatában 20 lovas százada volt két harcvezonalban — hogy a két harcvezonala egyenlő hosszú legyen, a 2-dikba, a hol a József főherczeg huszár ezred 8 százada és a soproni fölkelő lovas osztály két százada állott, az első vonalban álló veszprémmegyei fölkelő lovas ezredtől még 3 századot állított. Így tehát az első harcvezonalban 7 század, (a vas megyei lovas ezredtől 6 és veszprémmegyeitől 1 század) és a 2-dikban 13 század állott. A József főherczeg huszár ezred 8 százada tehát olyan harcvezonalat foglalt el, mint a vas megyei fölkelő lovas ezred 2 százada.

E szerint a balszárnyon lévő sorlovasság száma nem 1341, hanem 350 volna, az egész balszárny pedig nem 4825, hanem 3834 lovas.

¹⁾ Ezen 2 löveg csak akkor rendeltetett a balszárny erősítésére (délután 2 h 30 I tájon), midőn már a francia lovasság megkerülésétől lehetett tartani. (Lásd a VI. fejezet végén József nádor jelentésének 2-dik megjegyzését.)

Tartalék a közép mögött :

János főherceg seregéből --- 14 zászlóalj = 8206 fő gyalogság.

Tartalék a balszárny mögött :

a fölkelő seregből --- --- --- 6 lovas század = 568 lovas.

2. *A francia hadsereg a következő részekből állott.*¹⁾

a) *Grenier hadteste :*

1. Seras gyalog-hadosztály 11 zászlóalj = 7850 fő, 4 lovas század = 1050 lovas és 12 löveg;

2. Durutte gyalog-hadosztály 23 zászlóalj = 8404 fő, 4 lovas század = 670 lovas és 12 löveg;

3. Severoli gyalog-hadosztály 13 zászlóalj = 8265 fő, 1 lovas század = 120 lovas és 12 löveg.

b) *Baraguay d'Hilliers hadteste :*

4. Pauthod gyalog-hadosztály 10 zászlóalj = 6173 fő és 12 löveg;

5. Olasz-testőr gyalog-hadosztály 4 zászlóalj = 2362 fő, 14 lovas század = 2000 lovas és 12 löveg.

c) *Lauriston hadteste :*

6. Badeni gyalog-hadosztály 13 zászlóalj = 8760 fő, 4 lovas század = 361 lovas és 12 löveg;

7. Sahuc könnyű lovas-vadász-hadosztály 8 lovas század = 1290 lovas és 12 löveg.

d) *Macdonald hadtestből:*²⁾

8. Lamarque gyalog-hadosztály = 10 zászlóalj = 6318 fő gyalogság.

e) *Lovasság :*

9. Montbrun könnyű lovas-hadosztálya 18 lovas század = 2815 lovas és 12 löveg;

10. Grouchy dragonyos-hadosztálya 14 lovas század = 2153 lovas és 12 löveg;

¹⁾ A tüzérség kivételével a Streffleur-féle «österreichische Militärzeitschrift» 1862—1864. évi évfolyamai nyomán összeállított «Der Feldzug des Jahres 1809. in Süddeutschland I. Band» adatai szerint. A lövegek száma a francia hadsereg akkori szervezete szerint vétetett. (Lásd Szervezet.)

²⁾ Broussier gyalog hadosztálya 14 zászlóalj (7850 fő), 4 lovas század (680 lovas) és 12 löveg Grácban maradt.

11. Pully dragonyos-hadosztálya 11 lovas század = 1470 lovas és 12 löveg.

12. Colbert dragonyos-dandár 9 lovas század = 1553 lovas.

13. *Tüzérségi tartalék* 24 löveg
 összesen: 84 zászlóalj gyalogság = 48,132 fő, és
 87 lovas század = 13,482 lovas

Egészben = 61,614 fő és körülbelől 24 üteg = 144 löveg.

Ebből *a csatában részt nem vett*, mert Pápán visszamaradt:
 a Lamarque-hadosztály... .. = 6318 fő gyalogság.

A csatában tehát részt vett:

74 zászlóalj = 41,814 fő

87 lovas század = 13,482 lovas és
 körülbelől 24 üteg = 144 löveg.

Ezen erő a következőképen volt elosztva:

a jobbszárnyon:

41¹⁾ lovas század = 6521 lovas és 24 löveg;

a középen:

47 zászlóalj = 24,519 fő és 48²⁾ löveg;

*a balszárnyon:*³⁾

13 zászlóalj gyalogság... .. = 8760 fő

12 század lovasság... .. = 1651 lovas,

4 üteg és 24 löveg;

tartalék:

14 zászlóalj gyalogság... .. = 8535 fő

25 lovas század = 3470 lovas,

4 üteg = 24 löveg és azonkívül tüzérségi tartalék: 4 üteg 24 löveg.

¹⁾ Valószínű, hogy a csata alatt a Seras és Durutte hadosztályok lovassága (8 század 1720 lovas) is a Montbrun parancsnoksága alá helyeztetett, mi által a francia jobbszárnyra 49 lovas század (8241 lovas) vehető, mert a francziák úgy a János főherczeg seregének, mint a magyar fölkelő csapatoknak számát sokkal többre becsülték, mint valóban volt, (D'Essling à Wagram, Lasalle) és nem tehető föl, hogy ily körülmények között egy a Napoleon iskolája szerint működő hadvezér 8 lovas századot a középen tétlenül hagyott volna.

²⁾ Ehhez később délután 2 h 30 I a tüzérségi tartalékból még 24 löveg rendeltetett, tehát itt délután 3h-tól kezdve 72 löveg működött.

³⁾ Ebből 13 zászlóalj, 4 lovas század (361 lovas) és 3 üteg csupán az elsánczolt tábornok figyelt meg: 8 lovas század (1290 lovas) és 1 üteg pedig az osztrák-magyar hadsereg jobb szárnyát kötötte le.

Ha az egyes csoportok eréjét összehasonlítjuk, kitűnik, hogy a harczoló felek keleti szárnyán János főherczeg 5393 (illetve a 405. lapon foglalt 2. megjegyzés figyelembe vétele mellett = 4402) lovasával és 2 lövegével szemben 6521 (illetve a megelőző lapon foglalt 1. megjegyzés figyelembe vétele mellett = 8241) francia lovas állott 24 löveggel; a középén János főherczeg 15,070 főnyi gyalogsága és 12 lövege ellen 24,519 főnyi francia gyalogság intézett támadást 72 löveggel; a nyugoti szárnyon pedig János főherczeg 3257 lovasa és 4 lövege ellenében csupán 1290 francia lovas állott 6 löveggel; e mögött azonban 8760 főnyi gyalogság, 361 lovas és 18 löveg (mely erő az elsánczolt tábor megfigyelésére volt rendelve) szükség esetén a Sahuc hadosztályát minden perczben támogathatta.

A francziáknak még főtartaléka is erősebb volt a védő tartalékánál.

Egészben véve a győri csatában a francia hadsereg 18,480 gyalog, 4832 (illetve a fenti megjegyzések figyelembe vétele mellett 5823) lovassal és 116 löveggel volt erősebb, mint az osztrák-magyar hadsereg.

II.

A VEZÉREK.

1. Osztrák-magyar részről :

Junius 13-án érkezett József és János főherczegekhez Ferencz császár azon parancsa, hogy az egyesült belső ausztriai és magyar fölkelő seregek vezetését János főherczeg vegye át.¹⁾

A győri csatában tehát az osztrák-magyar hadak fővezére János főherczeg volt.

János főherczeg 1782. év január 20-án született Flórenczben (a Pitti palotában). Atyja Lipót nagyherczeg (1790—1792. II. Lipót császár), anyja Mária Ludovika spanyol infánsnő volt.

Fivérei voltak Ferencz ²⁾ (ki 1792-től, mint I. Ferencz német

¹⁾ Országos levéltár.

²⁾ Dicsőségesen uralkodó apostoli királyunk és legfelsőbb hadurunk nagyatyja.

császár, 1804-től mint osztrák császár uralkodott); Károly főherceg, a lángelméjű hadvezér és I. Napoleon méltó vetélytársa; József főherceg (1795—1846. Magyarország nádora)¹⁾ Rainer főherceg, Lombardia alkirálya stb.²⁾

János főhercegnél már zsenge korában fényes tehetség volt észrevehető. Különös hajlamot mutatott a természettudományok, mezőgazdaság, bányászat, erdészet és vadászat iránt.

Alig múlt 10 éves, midőn a Schaffhausenből Bécsbe hívott Müller János európai hírvű történész vezetése mellett a történelem tanulmányozását megkezdette.

A katonai tudományok iránt is nagy előszeretettel viseltetett, de e téren inkább szerette a vívást, czéllövést és lovaglást, mint (saját szavai szerint) «den Dienst eines Korporals zu erlernen».

Katonai nevelője báró Haager auf Allensteig Ferencz altábornagy volt, egy 70 éves agg, a ki még a porosz hadjáratban kapott sebesülése folytán a katonai pályát az udvari szolgálattal cserélte fel.

Természetes, hogy ilyen vezetés mellett katonai fejlődése nem állhatott arányban fényes tehetségével s tényleg meglátszik katonai működésén a régi iskola befolyása, mely alól még akkor sem tudott szabadulni, midőn Károly főherceg genialis intézkedései a helyes irányt megmutatták.

Már 18 éves korában, mint hadvezér (tanácsadóul báró Lauer tábornagynagy osztatott be hozzá) Ampfing mellett (1800. december 1-én) Moreau előcsapatait visszavetette, de két nap mulva általa Hohenlindennél megveretett.

János főherceg a megfontolásban nyugodt, az elhatározásban szilárd; nemes szívű, fenkölt gondolkozású, nyájas; a közügyért lángoló és uralkodójának nem csupán rajongva szerető öcscse, de teljesen odaadó és szolgálatkész alattvalója is volt.

Az 1809-ik évi hadjáratban, (27 éves korában) mint lovas-

¹⁾ Az 1867-ben elhunyt boldog emlékü István nádornak és a m. kir. honvédség jelenlegi főparancsnokának József főherceg úr Ő cs. és kir. Fenségeinek atyja.

²⁾ Lipót nagyhercegnek 16 gyermeke született s ezek között János a 9-dik volt.

sági tábornok vezette az osztrák-magyar csapatokat (belső ausztriai hadsereget) Olaszország ellen. Telve ambícióval és önállóságra törekvéssel, methodikus és inkább az elmélet embere volt. És bár tevékenysége a legjobb szándékból eredt, mégis az utókor úgy véli, hogy ügyünkre előnyösebb lett volna, ha ő a Károly főherceg útmutatása szerint és gyorsabban cselekszik, a helyett, hogy a francziák rohamos elnyomulásával szemben annyi időt elveszített.

Ez azonban nem róható fel egészen János főhercegnek, mert ő egyedül mindent nem tehetett; annál pedig, kinek hivatása lett volna, hogy az intézkedésekben segítségére legyen (a mint később a vezérkari főnökéről mondottaknál látni fogjuk) nagyon kevés támogatást talált.

József nádor (János főherceg idősebb fivére) a magyar nemesi fölkelők parancsnoka volt ugyan, de mivel Ferencz császár és király úgy rendelte, hogy a fővezényletet János főherceg vegye át, itt róla mint hadvezérről nem szólhatunk.

János főherceg *vezérkari főnöke, gróf Nugent altábornagy* felől közelebbi adatok csupán az «Europäische Annalen» című munka 1814-iki évfolyamában voltak találhatók, és ezek rá nézve nem kedvezők: de helyességüket a tények jó részben beigazolják.¹⁾

A jelzett mű 258-ik lapoldalán a következő áll:

«Úgy látszott, hogy a főherceg nádort meglepte²⁾ János főherceg seregének váratlan megérkezése, és tudni vélik, hogy nagyon komolyan követelte az intézkedések kiadását, amire azonban a nemesi fölkelők vezérkari főnöke Gomez altábornagy — egy 70 éves törődött aggastyán — nem volt használható, János főher-

¹⁾ Lásd később a VI. fejezetben.

²⁾ Ez június 13-dikáról szól, midőn János főherceg serege Győr alá érkezett; de ezen állítás téves, mert József nádor nemcsak tudta, hogy János főherceg serege Győr felé közeledik, hanem azt is, hogy mikor fog oda megérkezni. Hiszen a nádor maga (ugyanazon mű 158. lapoldala szerint) június 12-én Téthre ment János főherceg elé, hogy vele a teendőket megbeszélje. József nádort legfeljebb az lephetett meg, hogy János főherceg a csanaki magaslatoakat nem szállatta meg erősebben.

czeg vezérkari főnöke gróf Nugent altábornagy pedig — akire előbbi mindent rábízott — nem volt rábirható.»

«Nugent az ellenség erejét mindig csak 12,000—15,000 főre becsülte és azt állította, hogy a francia sereg drágán fogja megfizetni, ha támadni mer. Saját szavai voltak: ,Olaszország óta szó sem volt az intézkedésről (aminek igazságát a János főherczeg seregének állapota bebizonyította), az intézkedés a legjobban keletkezik a terepen és a harc alatt‘ stb. De vonakodásának valódi oka bizonyára abban rejlett, hogy saját gyöngeségét érezte és nem mert irott intézkedést kiadni, a melyet határozottan kellett volna szerkeszteni, és a hol el kellett volna maradni a hadászati és harcászati tanácsadók kedvencz kifejezéseinek, mint: ,jó lehetne; talán; meg kellene kísérteni‘ stb. és a melynél a tervezet még évek mulva is megvizsgálható és a szerkesztő tehetsége igazságos elbírálásban részesíthető.»

«Elég az hozzá, hogy az egyesült seregek intézkedés nélkül maradtak, és senki sem tudta, hogy mit kívánnak tőle.»

(«Der Erzherzog Palatinus schien über die unvermuthete Erscheinung der Johannischen Armee sehr betroffen und man will wissen, dass er sehr ernsthaft auf eine Disposition drang, wozu aber der Chef des Insurrections-Generalstabes Feldmarschall-Lieutenant Gomez — ein 70-jähriger gebrechlicher Greis — nicht zu gebrauchen und jener des Erzherzog Johann, General Nugent — welchem ersterer alles überliess — nicht zu bewegen war.

Nugent schätzte den Feind immer nur auf 12,000—15,000 Mann, und wollte ihm einen Angriff theuer zu stehen machen. Seine Worte waren: «Seit Italien ist keine Rede von einer Disposition gewesen (wovon die Wahrheit durch den Zustand der Erzherzog Johannschen Armee bestätigt wurde), die Disposition ergibt sich am besten auf dem Terrain und während des Gefechtes u. s. w». Die wahre Ursache mag aber sicher gewesen sein, dass Nugent seine eigene Schwäche wohl fühlte, und sich fürchtete, eine schriftliche Disposition zu geben, die bestimmt verfasst hätte werden müssen, wo die Lieblingsausdrücke so mancher strategisch-taktischer Rathgeber. «Es könnte gut sein; vielleicht; man muss es versuchen» u. s. w. wegbleiben müssen und wo der

Entwurf auch nach Jahren noch geprüft werden, und den Talenten des Verfassers Gerechtigkeit gezollt werden kann.

Genug, die vereinigten Armeen blieben ohne Disposition, und Niemand wusste, was von ihm gefordert werde.»)

Ezen megemlékezés nem sok jó indulatot mutat ugyan Nugent altábornagy iránt; de a tények nyugodt megfigyelése is arra vezet, hogy ezen vezérkari főnök működése sok tekintetben lényeges kifogás alá vonható.

A csatát megelőző hadműveleteknél látni fogjuk, hogy a menetek elrendelése czélszerűtlen volt; a földéritő szolgálatra kellő gond nem fordított, de még a beérkezett értékes és helyes jelentések sem vétettek kellően figyelembe; a csapatok czéltudatos működésére intézkedések nem adtak; arra nézve, hogy a sereg mielőbb Károly főherczeg seregével egyesüljön és e czélből Győr mellett (Medvénél) a Dunán átkelhessen, még kísérlet sem történt; sőt a további működésre még akkor sem intézkedtek, a mikor a sereg már az ellenséggel közvetlen érintkezésbe lépett.

Ezek olyan dolgok, a melyekre a vezérkari főnöknek kell gondolni és a vezér elhatározását kikérni és sürgösen fogantositani.

Hogy mindez nem történt meg, csak azt mutatja, hogy Nugent altábornagy mint vezérkari főnök nem támogatta János főherczeget oly mérvben, mint ezt tennie kellett volna, és hogy a győri vereség részben az ő gondatlanságának következménye.

2. Francia részről :

a) *Jenő alkirály* ¹⁾ János főherczeggel egykorú, egyenlő vitéz, de tüzesebb volt. Ekkor működött először önállóan mint hadvezér és eleslítás, meggondolás és bátorság által tűnt ki. Alárendeltjei iránt igazságos és gondoskodó volt és nekik a saját kitartásával fényes példát adott arra nézve, hogy miként kell a hadifáradalmakat elviselni és a veszélylyel szembeszállani.

¹⁾ Schneidawind Ferencz József Adolf. «Der Krieg Österreichs gegen Frankreich, dessen Aliirte und den Rheinbund im Jahre 1809.» czímű művének II. kötet, 261. lapoldala szerint.

Ezen tulajdonságai folytán katonái szívét annyira megnyerte, hogy azok szeretete és ragaszkodása iránta rajongássá fokozódott és őt a harcza lelkesülten követték.

E mellett jó szívű és nemes gondolkozású volt, ki még az ellenséges lakosság tiszteletét is megnyerte.

b) *Vezérkari főnöke Charpentier hadosztály tábornok* volt, kiről közelebbi adatokat találni nem lehetett; de a francia hadsereg meneteinek (Bécsújhelytől Pápáig s innen Győr elé) czéltudatos berendezése, a győri csatában a támadásra kidott intézkedés és a harc vezetése mutatja, hogy I. Napoleon iskolájának méltó tanítványa volt és parancsnokának bizalmát megérdemelte.

III.

A TEREP (1809-BEN).

Az 1809-ik évi győri csata színhelyét Győr, Győr-Szent-Iván, Töltéstava puszta, Kis-Baráti és Gyirmót helységek határolják.

Ezen területet nyugaton a Rába folyó zárja el, délre azon magaslat, mely Ménfő és Csanaktól kezdve délnyugoti irányban 50—150 m viszonylagos magassággal, szakgatott tagozással és szőlővel borított meglehetősen meredek északi lejtővel húzódik Győr-Szentmárton felé. Északon a jelzett területet azon dombsor zárja be, mely alig 20—30 m viszonylagos emelkedéssel és szeliden lesimuló lejtőkkel Győrszabadhegytől keleti irányban Böny felé vonul. Ezzel párhuzamosan s tőle alig 6—7000^x távolságra, északon a Duna folyik.

A tulajdonképeni csatateret *kiterjedése* szélességben a Rába folyótól Kis-Táplány pusztáig = 9500^x, illetve Gyirmóttól a győrszentmártoni útig (Kistelek puszta mellett) = 10,000^x (7.5 km): mélységben a győrszabadhegyi magaslat közepétől Kis-Barátiig 7000^x (5¹/₄ km).

A csatateret középen a Panzsa ér szeli át, a mely Győr-Szentmárton felől Szabadhegyig északnyugoti, innen a Rábáig nyugoti irányt követ.

A Csanaki hegy és Szabadhegyi magaslatok között levő terü-

let általában sík. Az alig 2—3 m viszonylagos magasságú halmoeskák között vízenyős erek húzódnak, melyek a gyalogság menetét nehezítik, a lovasságét korlátozzák, a tüzéségét akadályozzák; a harcban azonban a gyalogságnak elég jó földözéket nyújtanak.

A *talaj* homokos; az erekben sásos rétek, egyébként mindeütt gabonaneműek állottak.

A *Panzsa patak* lassú folyású, iszapos és sok helyen elmoscsárosodott volt. Partjai nem voltak magasak, de puhák; mélysége 1—2 m, szélessége 4—5 m.

Hidak:

a) Kisbaráti és Kis-Táplány pusztja között, a Viczay árok közelében;

b) Kis-Megyer majornál;

c) Győrszabadhegy délnyugati csücsánál;

d) a győr-ménfői országút mentén a vörös keresztnél, az előbbi hidtől mintegy 2000* távolságra nyugat felé. Valamennyi 4—5 m hosszú és 3—4 m széles — mindenik fegyvernem által használható — fahíd volt.

Átjárók a hidakon kívül (gázlók) a gyalogság részére a legtöbb helyen, a lovasság részére alig voltak találhatóak. A tüzéség a hidakra volt utalva.

Közlekedési vonalak: A csatatér nyugati részét déli irányban a győr-pápai, közepét és keleti részét délkeleti irányban a győr-győr-szentmártoni műút szeli, északi szélén keleti irányban a «mészáros út» nevezetű országút vezet Böny felé (János főherczeg visszavonuló vonala Komárom felé), melyből Szabadhegy északi csücsánál a Nagy-Táplány pusztán át Peér felé vezető országút ágazik el.

Egyébként a csatatert minden irányban számos mezei út szeli, északra a Galamb korcsma felé — hol János főherczeg tüzéségi tartaléka állott — csücsán egy mezei út vezet.

Támpontok:

a *támadó részére:* Kis-Baráti, Csanak, Gyirmót helységek és a Csanaki magaslatok. A helységek a védelemre kevésbé alkalmasak; de a Csanaki magaslat e czélnek kitünően megfelelt volna;

a védő részére: Kis-Táplány puszta, Kis-Megyer major, a Templomhegy, Szabadhegy és a Szabadhegyi magaslat; továbbá a mostani Külső-szállások helyén állott épületek és halom, melyek a védelemre valamennyien nagyon alkalmasok valának.

Kis-Megyer major több erős és könnyen védelmezhető épületből állott (ezek között különösen két nagy magtár), melyek egy erős kőfal által voltak bekerítve. Hummel alezredes a majort műszakilag kitűnő védelmi állapotba helyezte; a kerítéshez löpadokat készíttetett és a kapukat eltorlaszolta. Egyéb műszaki intézkedés a védő állásban nem tétetett.

A Templomhegy 16 m viszonylagos emelkedésű domb, meglehetősen meredek oldalakkal és oly csekély kiterjedéssel, hogy alig lehetett rá néhány ágyút föllállítani.

A győr-szabadhegyi magaslat 10—20 m viszonylagos emelkedésű szelíd lejtű magaslat, körülbelül 2000^x szélességű és ugyanily hosszúságú lapos háttal.

A déli és keleti lejtők szőlővel voltak borítva a nyugati lejtőn Szabadhegy község terület el.

A talaj humus, ez alatt kavicsos réteggel.

Ezen támpontok képezték az osztrák-magyar hadsereg védő állását, mely jobb (nyugati) szárnyával a Rábára (illetve a Rába balpartján levő elsáncolt táborra) és Győr várára támaszkodott; bal (keleti) szárnyát pedig a csatornaszerű körülbelül 2—3 m széles Viczay árok zárta el s azon túl a megkerülést a teljes áttekinthetőség nehezítette.

Jó kilátást nyújtó pontok: a Csanaki és Szabadhegyi magaslatok, és a Kis-Megyer major mellett levő Templomhegy.

A védő állásban a mozgás minden irányban lehető volt, csupán a tüzéségi tartalékkal való közlekedést nehezítette azon körülmény, hogy oda csupán egy mezei út vezetett.

Ezen védő állás egy dél felől jövő támadás ellen igen jónak volt mondható, mert az előtérp teljesen áttekinthető, a támadó mozdulatainak megfigyelését és csapatainak lövetését lehetővé teszi; sőt utóbbit a védő gyalogság tűzvonala előtt közvetlenül levő Panza és a vele párhuzamos vizenyős erek nagy mérvben előmozdítják, mert az ellenfél mozgását éppen a gyalogság tűzhatásának körletében lassítják.

A tüzérség részére elegendő előnyös felállítási hely volt és ez ki is használtatott, a mennyire erre a nagyon csekély számú tüzérségnek szüksége volt.

A lovasság működésére mind a két szárnyon alkalmas terep volt, mely azonban a lovasság teljesen passiv magatartása mellett nem használtatott ki.¹⁾

A csapatok erejéhez képest az elfoglalt védő állás nagy kiterjedésű volt (7000^{*} arcvonal-hosszúság 32,493 fő részére — amelynek $\frac{1}{3}$ -ada lovasság — tehát egy lépésre 4 fő).

Ha a gyalogság csak a Szabadhegy délnyugati csúcsától a Templomhegyig terjedő szakaszt, azaz csupán a szabadhegyi magaslatot és Kis-Megyer majort szállítja meg, a lovasság pedig egyesülve a balszárny fődözetére rendeltetik (pl. Kis-Táplány puszta táján áll) a jobb szárnyat pedig Meskó csapatai és Győr ágyúi fődözik: akkor 3000^{*} kiterjedésre jutott volna 23,886 fő gyalogság, azaz egy lépésre 8 fő, a lovasságnak pedig megfelelő offensiv tere és több cselekvési szabadsága lett volna.

IV.

A HÁBORÚ OKAI.

Ausztria 1797 október 17-én a campoformioi békében Belgiumot és Lombardiát elveszítette.

¹⁾ Ha Besán ezredes dandára (23 lovas század = 3257 lovas) is a Mecséry kezében van, akkor a balszárnyon 67 lovas századot (8650 lovas) lehetett volna egyesíteni, s ha ezekhez még legalább 4—6 löveg adatik, könnyebben szembeszállhattak volna Montbrun 41 (49) lovas századával (6521, illetve 8241 lovassal) és 24 lövegével. Besánt a jobbszárnyon a Mesko tábornok megfelelő közreműködése helyettesíthette volna annyival inkább, mert Lasalle Moson felől a csata napján nem fejtett ki olyan tevékeny tüntetést, a mely Mesko csapatait teljesen lekötötte volna. Ez esetben a vörös kereszt mellett levő hid elrombolása előnyös leendett.

A balszárnyon azért is czélszerű lett volna az összes lovasságot egyesíteni és a lehetőség szerint minél több tüzérséggel ellátni, mert a hadsereg visszavonulási iránya a balszárny meghosszabbításában volt, itt tehát minden áron a siker biztosítására kellett törekedni.

1801 február 9-én a lünevillei béke az előbbinek föltételeit megerősítette.

1804 május 18-án Napoleon császárrá lett.

1805 december 26-án a pozsonyi békében Ausztria elvesztette Dalmátiát és Velenczét (a melyeket a campoformioi és lünevillei békében Belgiumért és Lombardiáért kárpótlásul kapott), továbbá Tirolt, Vorarlberget, Istriát és Sváboországi birtokait és 50 millió hadisarcz fizetésére köteleztetett. Mindezekért kárpótlásul Salzburgot és Berchtesgadent kapta.

1806 augusztus 6-án a rajnai szövetség megalakítása a német birodalmat tönkretette, ennél fogva Ferencz császár — a ki már 1804 augusztus 14-én az «osztrák császár» czímet is fölvette — a német császári méltóságról lemondott.

1807 július 7—9-én a tilsiti békében Poroszország — Ausztria természetes szövetségese Napoleon ellen — csaknem megsemmisített.

A megalázásoknak ezen sorozata a császári ház méltóságát mélyen sértette. Ezen felül Spanyolország és Portugál elnyomása, a pápai birodalom leigázása, a rajnai szövetség alakítása, rokonainak koronák adományozása (Bonaparte József nápolyi király, Bonaparte Lajos pedig Hollandia uralkodója lett, Murat a elévei herczegséget kapta) világosan mutatták, hogy Napoleon világuralomra törekszik s ennél fogva az Ausztria-Magyarország integritására vonatkozó ígéletében bizni nem lehet.

Csak idő kérdése volt tehát, hogy Ausztria a saját tekintélyének és a politikai egyensúlynak helyreállítására mikor nyúl fegyverhez.

Míg ez bekövetkezik, addig teljes erővel igyekeztek az állam pénzügyi viszonyait rendezni és különösen a hadsereget szaporítani és annak harczképességét fokozni.

Az utóbbi irányban lankadatlan buzgalommal és geniális szellemben működött Károly főherczeg, a császár fivére, a ki 1806 február 10. óta a hadsereg főhadvezérévé (Generalissimus) kineveztetvén, a hadsereg kiegészítését, szervezetét, fölszerelését és kiképezését lényegesen javította (lásd az I. fejezetben említetteket) és háromszoros tartalékot teremtett. Az 1807-ik év óta az osztrák tartományokban Landwehr csapatokat kezdtek szervezni (s remél-

ték, hogy azok száma körülbelül 200,000 főre lesz emelhető) s azok nagy részét az 1808-ik év nyarán fölállították, fölszerelték és kiképezés alá vették.

Sőt ezzel sem elégedtek meg, hanem az 1808-ik év augusztus 28-ikára (Mária Ludovika császárné megkoronáztatásának ürügye alatt) a magyar országgyűlés egybehivatván, megalkotta az 1808-ik évi fölkelési törvényt, a melynek II-ik cikkelye szerint a király a következő 3 év alatt a fölkelést a országgyűlés meghallgatása nélkül is kihirdethette.

E mellett Ausztria Angolországgal érintkezésbe lépett (sőt általa a háborúra buzdított), Spanyolországot biztatta, Tirol hűsége és közreműködése felől biztos volt, és csak az alkalmas pillanatot várta a hadüzenetre; bár Károly főherceg — ki a háború alapos előkészítésére legtöbbet tett és leginkább volt tájékozva — a háború megindítását még idő előttinek tartotta s előbb a hadsereg újjászervezésére vonatkozó munkálatok befejezését bevárni óhajtotta.¹⁾

Midőn azonban az erfurti congressuson (1808 szept. 28. — okt. 14.) Napoleon és Sándor orosz czár szövetségre léptek (melynek titkos pontja szerint — ami azonban akkor még nyilvánosságra alig juthatott — Sándor czár kötelezte magát, hogy egy Ausztria ellen viselendő háborúban Napoleont 150,000 főnyi sereggel segíti²⁾ és kivált midőn Spanyolország Anglia támogatása mellett újból fegyvert fogott s Napoleon — tábornokainak több veresége után — haderejének legnagyobb részét oda rendelte és a fővezényletet maga vette át, Németországban pedig alig 80,000 főnyi francia sereget hagyott: sikerült Ausztriában a háborúpártnak — élén Stadion Fülöp gróf kancellárral — felülkerekedni s a háború kockáját elvetették.

Napoleon Spanyolországban győzelemről-győzelemre vezette seregét, úgy hogy 1809 február 21-én Saragossa romjaira tüzette zászlóját.

¹⁾ Wertheimer «Ausztria és Magyarország a XIX. század első tizedében» II. kötet 389. lapoldal és «Hadtörténelmi Közlemények» 1889. évi II. kötet 81. lapoldal első kikezdés.

²⁾ Horváth Mihály «Magyarország történelme» VIII. kötet 332. lapoldal.

Itt találta őt a hír Ausztria lázas hadikészülődéseiről, s Párisba gyorsan visszatérve, az újabb hadjáratra azonnal intézkedett.

Ausztria a háborút az 1809-ik év április 9-én üzentte meg.

V.

A HÁBORÚ KEZDETE.

Napoleon Bajorországban mintegy 180,000 főnyi hadsereget vont össze s annak Bécs ellen irányuló műveleteit maga vezette.

Olaszországban egy 60,000 főnyi sereg fölállítására folyamatban volt; ebből azonban egyelőre csak mintegy 40,000 főnyi sereg állott Udine környékén Jenő alkirály parancsnoksága alatt.

A lengyel hadszínhelyen Poniatowszky vezérlete alatt 20,000 főnyi lengyel sereg állott, a melyet később a hadműveletek folyamán Galitzin orosz tábornok 15,000 főnyi hadteste támogatott.

Ezekkel szemben Ausztria a következő hadseregeket állította fel:

A Duna völgyben Károly főherceg vezérlete alatt 8 hadtestet (I., II., III., IV., V., VI. hadtest, továbbá az I-ső és II-ik tartalékhadtest, egyenként átlag 24,000 fő, összesen körülbelül 190,000 fő);

Olaszország ellen János főherceg vezérlete alatt 2 hadtestet (VIII-ik és IX-ik összesen 42,000 fő és 148 löveg.¹⁾)

A lengyel hadszínhelyen Ferdinánd főherceg vezénylete alatt a VII-ik hadtestet (körülbelül 35,000 fő).

A támadást mind a három hadszínhelyen az osztrákok kezdték.

Ferdinánd eleinte szerencsével harczolt, de később (midőn a lengyeleket Galitzin hadteste is támogatta) Krakkóig hátrált, majd — a wagrami csata után — részint Magyarországra, részint Sziléziába vonult vissza.

¹⁾ Lásd az I. fejezetet.

Károly főherceg 1809 április 10-én lépte át a határt és Landshut irányában nyomult előre; de az eggmühli csata (április 22.) után a Duna balpartján Bécs felé visszavonult.

János főherceg április 8-án Tarvisnál állott, 9-én Predilen át Karfreitra menetelt, 11-én átlépte a határt és a Venzone (április 11-én), Pordenone (április 15.), Sacile és Fontana Fredda (április 16.) mellett vívott ütközetek után győzelmesen nyomult Caldieróig, hol a francziákat április 28-án újból megverte.

Itt vette április 29-én a hírt Károly főherceg visszavonulásáról és Napoleon előnyomulásáról Bécs felé, s ennek folytán elhatározta, hogy a lefolyt harcok veszteségei által körülbelöl 29,000 főnyi harczoló állományra leolvadt seregével a Jenő alkirály mindinkább szaporodó hadereje elől visszavonul.

A visszavonulást május 1-én kezdette meg és 13-ikán Tarvisba, 24-én Grácza, 28-án Gleisdorfba, 29-én Gniezre, 30-án Fürstenfeldre, 31-én Szent-Gotthardra és június 1-én Körmendre érkezett, hol serege már csak mintegy 19,000 főt számlált.

Itt megérkezésekor Andrássy vezérőrnagy vezetése alatt a pest- és veszprémmegyei fölkelő lovas ezredeköl álló dandár csatlakozott hozzá, a melyet János főherceg részint a Rába átjárók megszállására, részint a József huszár ezreddel együtt, Szombathely felé földerítő szolgálatra rendelt.¹⁾

János főherceg szándéka az volt, hogy itt seregét kipihentetve és kiegészítve,²⁾ Bécs-Újhely felé menetel azon czélból, hogy Napoleon seregéböl a mennyit lehet magára vonjon és ez által a Károly főherceg helyzetén könnyítsen.

Azonban június 3. és 4-én (Grafenneusiedelböl június 1. és 2-iki keltezással) Károly főhercegtöl azon parancs érkezett, hogy János főherceg egész seregével a Rába mentén Győrön és a Csallóközön át Pozsonyba meneteljen és vele (Károly főherceggel)

¹⁾ A pestmegyei fölkelő lovas ezred I. osztálya Körmenden, II. osztálya Rábahidvégen, III. osztálya Sárváron a Rába átjárókat szállotta meg; a Veszprém megyei fölkelő lovas ezred, a József nádor huszárezred és az Alvinczy gyalogezred egy zászlóalja Szombathely felé küldetett földerítés végett.

²⁾ A 7 napi Körmenden való tartózkodás alatt sikerült seregét mintegy 3000 fővel szaporítani.

összeköttetésbe lépjen. Károly főherczeg figyelmeztette János főherczeget, hogy a magyar nemesi fölkelők serege elégséges lesz arra, hogy Magyarországot a francia portyázó csapatok betörései ellen fődözze és nyomatékosan meghagyta, hogy Győrön és Csallóközön át Pozsonyba siessen, mert különben a legnagyobb felelőségnek tenné ki magát.¹⁾

János főherczeg mégis *junius 7-ig* Körmenden maradt s akkor is — bár Jenő alkirály e napon már Kőszegre érkezett s János főherczeg erről kellő időben értesült,²⁾ csak este indult el

¹⁾ A Károly főherczeg Grafenneusiedelben 1809 június 2-dikán kelt és János főherczeghez intézett levelének 3-dik kikezdése szóról-szóra így hangzik: «Ich wiederhole Euer Liebden daher nochmals den Befehl, sich über Raab durch die Insel Schütt mit allen beihabenden Truppen nach Pressburg zu ziehen und sich dadurch mit mir in genaue Verbindung zu setzen. Euer Liebden würden sich der grössten Verantwortlichkeit aussetzen, wenn Sie nicht alles aufbieten, um diese Verbindung sobald als möglich ins Werk zu setzen, oder, wenn Sie sich durch andere Vorstellungen von Deckung u. dgl. verleiten liessen, anderen Grundsätzen zu folgen». (Tehát még egyszer ismétlem Kedvességednek azon parancsot, hogy valamennyi csapatjával Győrön és a Csallóközön át Pozsonyba siessen és ez által velem szoros összeköttetésbe lépjen. Kedvességed a legnagyobb felelőségnek tenné ki magát, ha mindent el nem követne arra nézve, hogy ezen összeköttetés minél előbb létesüljön, vagy ha Ön a fedezésnek másféle gondolata stb. által arra hagyná magát csábíttatni, hogy más elveket kövessen. Lásd Zwiedineck «Erzherzog Johann von Österreich im Feldzuge von 1809». 53. lapoldal.)

Ezen parancs János főherczeghez június 4-dikén érkezett, ő tehát a menetet 5-dikén megkezdhetette volna (a mi annál könnyebben teljesíthető volt, mert János főherczeg június 2-dikán kelt levelében maga jelentette Károly főherczegnek, hogy serege nagyon mozgékony, mivel összes vonatát Kanizsán és Zala-Egerszegen át visszaküldte. Lásd Zwiedineck fentjelzett művének 52. lapoldalán) s e napon Kamra, 6-án Jánosházára, 7-én Pápára, 8-án Téthre, 9-én Győrbe érkezhetett, honnan ha addig Medve mellett atkelőt készítenek — Medvén át 12-én; Komáromon át pedig 14-én Pozsonyba érkezhetett volna. Miután pedig Jenő alkirály Bécs-Ujhelyből csak 5-én indult el, 9-ig nem juthatott volna Győrbe és így János főherczeg seregét meg nem verhetette volna.

²⁾ Andrásy tábornok június 6-án Szombathelyről jelentette, hogy a kálldi plébános állítása szerint — kivel ő Szombathelyen találkozott — 18,000 francia 10 löveggel június 5-én Sopronba érkezett s 6-án egy része (ca 1000) lovas) Kapuvár felé, a többi pedig Kőszeg felé menetelt.

Baltavár felé, hova 8-án reggel csapatainak csak egy része érkezett meg, a többi pedig részint Oszkót, részint Vasvárat érte el.

Junius 8-án János főherczeg Baltaváron maradt s ismét csak este indította seregét Tüskevár felé, hova az csak *junius 9-ike* folyamán érkezett meg. (A sárvári különítmény 8-ikán Karakóra, a pesti fölkelő lovas ezred I-ső és II-ik osztálya 8-án Türjére, 9-én Tornára; a veszprémi fölkelő lovas és a József huszár ezred 8-án Baltavárra, 9-én szintén Tornára érkezett). A Marczal-átjárók Gógánfa, Karakó, Váth és Marczaltónél megszállattak; a Sopron, Kőszeg és Grác felől Pápára és Veszprémbe vezető utak megfigyeltettek.

Mecséry altábornagy junius 9-én 3 zászlóaljjal (pesti 2-ik, zalai 8-ik és veszprémi 9-ik) és 6 lovas századdal (barsmegyei) Tethre megy; a zala és somogymegyei fölkelő lovas ezredek május 31. óta Pápán állanak, a zalai lovas ezred egy része junius 9-én Váthnál a francziákkal csatároz.¹⁾

Junius 10-én János főherczeg Tüskeváron pihenőt tart.²⁾ A Sárvárról visszavonuló különítmény és Andrássy dandárja a karakói átjárót szívósan tartják, a francziák több támadását visszautasítják.

Bokich ezredes parancsnoksága alatt Gógánfa mellett a Marczal-átjáró fődözésére egy útvéd maradt vissza.

Jenő alkirály — miután május 17-én Malborghet erődöt bevette, János főherczeg seregéből a Gyulay hadosztályát Tarvisnál megverte és 18-án a Predil mellett álló védőházat hatalmába kerítette³⁾ — nem követte János főherceget; hanem Napoleon

¹⁾ János főherczeg június 9-én a saját raktárát útba indította Pápáról Győr felé. De minthogy csapatai e napon az éjjeli menettől kimerülve érkeztek Tüskevárra s június 10-én még tovább nem meneteltek, hanem Tüskeváron pihenőt kellett tartaniok, ennek folytán János főherczeg meghagyta, hogy a raktár meneteljen vissza Pápára, a mi nagy rendetlenségben hajtattott végre, mert a Váthnál folyó csatározás zaja a vonathoz is elhallatszott és ott nyugtalanságot okozott.

²⁾ József nádor június 10-én figyelmeztette János főherceget, hogy Károly főherczeggel együttesen Napoleon ellen kell működniök és hogy vesztegetni való idő nincs. (Lásd Zwiedineck említett művét 75. lapoldal 5-dik sor.)

³⁾ Malborghet erőd védelmezője Hensel százados, a predili védőházé

parancsára a legrövidebb úton Leobenbe menetelt, ott május 25-én a Salzburgból visszavonuló Jellachieh-dandárt szétverte és azután seregét Bécsűjhelybe irányította, hova az június első napjaiban érkezett meg (ő maga Leobenből Schönbrunnba ment, hol május 29-én Napoleonnak jelentést tett és utasításait vette).

Jenő alkirály Bécsűjhelyből *június 5-én* indult el ¹⁾ s főcsapatával 5-én Sopronba;

6-án N.-Baromra;

7-én Kőszegre (Macdonald Geisdorfba, Montbrun Szent Jánosra, Colberg Lebényre);

8-án Szombathelyre (Lauriston Sárvárra, Macdonald Fürstenfeldre Montbrun Bő-Sárkányon át Csornára) ér.

Lauriston és Montbrun között az összeköttetés helyreállítatott.

Colbert dandára Sövényházánál a Rábca hidját hatalmába

Herman százados volt, kik hősiess védelem közben estek el. A tarvisi ütközetben a Gyulay hadosztályát 4 francia hadosztály támadta meg (Desaix, Durutte, Pachtod és Fontanelli).

¹⁾ Jenő alkirály serege négy oszlopban nyomult előre, és pedig:

a) *Fő-oszlop* Jenő alkirály parancsnoksága alatt a Grenier hadteste (Serras, Durutte és Severoli gyalog hadosztályok), a Baragnay d'Hilliers hadteste (Pachtod gyalog hadosztálya és az olasz gárda-hadosztály) és Grouchy lovas hadosztálya Bécsűjhelyről Sopron, Kőszeg, Sárváron át Pápa felé.

b) *Lauriston hadteste* (a badeni gyalog hadosztály és Sahuc lovas vadász hadosztálya) Sopron, Kövesd, Sajtoskál, Sárváron át Pápa felé (egy oldalvédje — lovasság — Kapuvár, Beled Répczelakon át), Bécsűjhelyből már május 29-én Sopronba s innen 5-én Czenkre, 6-án Lövöre, 7-én Sajtoskálra menetelt.

c) *Montbrun lovas hadosztálya* és Colbert lovas dandára. Előbbi L. m. Bruckból Szent János, Bő-Sárkány, Csorna, Beled, Pápóc, Merse; utóbbi Magyar-Óvárról Sövényháza, Kóny, Bodonhely, Szany, Marczaltön át Pápa felé. Indult június 7-én.

Mivel a magyar fölkelők Győrtől egész L. m. Bruckig portyáztak és erejüket a francziák túlbecsülték. (Lásd D'Essling à Wagram, Lasalle), Montbrun szükségesnek vélte, hogy hadosztálya baloldalának biztosítására a Colbert-dandárt Sövényházán át meneltesse.

d) *Macdonald hadteste* (Lamarque gyalog hadosztálya és Pully lovas hadosztálya Gráczból Körmen, Sümegen át Pápa felé. Indult június 7-én.

keríti, azután Bodonhelyre megy, de ott a Rába-átjárót a fölkelőtől el nem foglalhatja.

Lauriston Sárvárnál az elővéddel (1 vadász zászlóalj, 2 gyalog ezred, 1 huszár ezred, 1 chasseur ezred és néhány ágyú) megtámadja János főherceg különítményét (a pesti fölkelő lovas ezred III-ik osztályát és 230 fő gradiskai határórt Taza őrnagy vezetése alatt), amely estefelé Karakóra hátrál. (Egyidejűleg Lasalle könnyű lovashadosztálya Mosonon át előnyomul, hogy a Győr előtt álló fölkelőket lekösse. Lasalle lovasainak egy része Kimle mellett a Szigetközbe megy át és az ott levő fölkelőket fölriasztja).

Junius 9-én Jenő alkirály főcsapata Sárvárra, az elővéd Gércze és Miske falvakat szállja meg és előcsapatait Kis-Czellig és Karakóig küldi, Grouchy Vasvárra, Macdonald Rábakeresztúrra, Montbrun Beledre, Colbert Szanyra érkezik.

Junius 10-én Jenő alkirály főcsapata Sárváron, előcsapatai Kis-Czellnél és Karakónál.

Ugyanezen napon Macdonald Körmendre, Montbrun Pápócra, Grouchy Türjére érkezik.

Junius 11-én János főherceg csak d. e. 11^h-kor indult Tüskevárról N.-Alásöny és Dákán át Pápa felé, tüzérségét és vonatát Somlyóvásárhelyen át irányította Pápará, baloldaldelül pedig egy zászlóalj és 2 lovas század menetelt a Marczal mentén.¹⁾

¹⁾ János főherceg folyton csak azt sajnálta, hogy nem volt alkalma a Macdonald és Marmont csapatait szétverni. És bár ekkor már láthatta, hogy túlerővel áll szemben és hogy előbbi hadászati kombinációi tévesek voltak, és azokat megvalósítani képtelen; mégis újra visszatért azon előbbi kedvencz tervéhez, hogy támadó hadművelettel Steierországba és Karinthiába menjen és Napoleont jelentékeny kiküldönítésekre kényszerítse.

Erre vall azon körülmény is, hogy a bánnal (Gyulay ekkor Raderitzen, elővédje Feistritzen, egy különítmény Munkácsy parancsnoksága alatt Marein-ban, Knesevics és Gavasini alatt Pötschachban, Zach alatt St. Peter bei Kieselben volt) az összeköttetést még mindig gondosan fön-tartotta, a mennyiben Wetzl alezredes Radkersburgban Attems ezredes Zala-Apáthiban és Tulke százados Pettauban állott, (lásd «Der Feldzug des Jahres 1809 in Süddeutschland — aus der österr. milit. Zeitschrift, Jahrgang 1862 und 1863.» 96. lapoldal), továbbá ezt mutatja azon intézkedés is, hogy június 10-én a győri élelmezési hivatalnak parancsot küldött, mi-

Andrássy tábornok dandárja (4 drb 6 fontos ágyúval és 2 haubitzczal), és a Sárvárról visszavonúlt különítmény Karakónál a Marczal-átjárót védik; az ellenség d. u. 1^h-kor aránytalan túlerővel és különösen (számra és kaliberre nézve) túlnyomó tüzér-séggel támad. Andrássy csapatai vitézül harcznak; de midőn látják, hogy egy ellenséges zászlóalj a Marczalon átjutva, a kamondi erdőt megszállja és visszavonulásukat fenyegeti: d. u. 4^h visszavonulni kénytelenek és erős ágyútűzben esti 8 óráig Karakó-Szöröcsökre húzódnak,¹⁾ azután pedig Dabrony felé menetelnek.

Bokich ezredes Gogánfáról Tornáig nyomatott vissza, s onnan este elindulva, az éj folyamán Pápára ment.

János főherczeg serege késő este érkezett Pápára és a város től délre szállt táborba (Collredo az úttól nyugotra, Jellachich keletre, arezczal Tüskevár felé; Frimmont Jellachich mellett, tőle jobbra pedig Bésán ezredes a lovassággal). Az Ott és József huszár ezred, a pesti, veszprémi és somogyi fölkelő lovas ezredek Borsos-Györnél; előörs-tartalék Nyárádnál, előörsvonala Vinár, Szalók, Dabrony vonalában a Halyagos patak jobb partján.

Egy különítmény a Szöllös és Salamon felől vezető útakra ügyel és a Marczal mentén őrjáratok vigyáznak.

Váthnál egész nap nyugalom volt. Este felé az ellenség a külső váthi erdőkben kiterjeszkedett, Szalókot megszállotta, hol vele szemben a zalamegyei fölkelő lovas ezred egy része állott.

Jenő alkirály főcsapata Kis-Czellbe, előcsapatai d. e. 11^h-ra Belső-Váthra, Grouchy Karakó-Szöröcsökre, Macdonald a Lamarque hadosztályával Zalabérre, a Pully hadosztályával Karakóra, Montbrun Marczaltó elé érkezik.

D. e. 9^h-kor a francziák a marczaltói hidat körülbelől 900 főnyi erővel megtámadják, de visszaveretnek.

Estefelé Váthnál Pachtod hadoszállya a Marczalhidat kijavítja

szerint a csapatoknak 4 napra való kenyeret küldjön Pápára. (Orsz. levéltár, József nádor jún. 11-én kelt jelentése a királyhoz.) Ezen parancsát János főherczeg másnap visszavonta. (Lásd ugyanott József nádor jún. 12-én kelt jelentését.)

¹⁾ Teljes három órai erős ágyútűz után még 4^h alatt a leghevesebb tűzben csupán 6 km-nyire visszamenni, elég lassú visszavonulás és fényes bizonyosága ezen fiatal csapat kitartásának és vitézségének!

és mintegy 1000 gyalogos a jobb partra jutva, Szalók községet megszállja.

Karakónál a Marczalátjárót 2 zászlóalj 14 lovas század és számos ágyú délután 1^h-kor hevesen támadja, de több ízben visszaveretik. Délután 3^h-kor a támadás megújul és egy órai küzdelem után — midőn egy zászlóaljnak sikerült a Marczalon átjutva, a kamondi erdőt megszállani — a védők lassan Karakó-Szőrcsök felé hátrálnak.

Junius 12-én Jenő alkirály Váthnál a Marczalon átkelt. A biztosító-csapatok csatározása Váth, Szalók és Nyárádnál már napkeltekor kezdődött. Jenő alkirály a támadásra úgy intézkedett, hogy Grouchy hadosztálya Pápát a keleti oldalon kerülje meg; Grenier és Lauriston csapatai a jobb szárnyat, Pachtod hadosztálya a balszárnyat képezze, Montbrun pedig János főherczeg seregét arcban támadja meg.

A francziák reggel 8^h-kor indultak; 10^h-kor az osztrák előőrsöket Dáka, Derecske és Nyárádnál megtámadták és a Tapolca patakig nyomták vissza; azután pedig — ca 12^h táján — szünetet tartva, az osztrák csapatokkal szemben ebédeltek.

A délelőtt folyamán a pápai Kálváriahegyről világosan látható volt, hogy a francziák részéről Nyárádról Borsos-Győrön át mintegy 6000—7000 lovas és 15—20,000 főnyi gyalogság közeledik Pápa felé, sokkal több ágyúval, mint a mennyi János főherczeg rendelkezésére állott.¹⁾

János főherczeg déli 12^h tájon, midőn nagy számú francia tüzérség kezdett tüzelni, a tábort elhagyta, Pápán át Téth felé visszavonult és Frimont altábornagy parancsnoksága alatt erős utóvédet különített ki (Alvinczy gyalog ezred 1 zászlóalj Ott és József huszár ezredek, pest- és somogy megyei fölkelő lovas ezredek és a veszprémmegyei fölkelő lovas ezred I-ső és III-ik osz-

¹⁾ Maretich Gedeon Ernő vezérkari őrnagy jelentése, (a ki mint vezérkari tiszt Andrássy vezérőrnagyhoz volt beosztva) József nádorhoz (lásd Országos levéltár). Ugyauazt mondja az «Europäische Annalen» 1814. évfolyama a 157. lapoldalon. Mindezek daczára Nugent tábornok a francziák erejét illetőleg később is folyton azt állítja, hogy az 12,000 főnél nem több. (Lásd «Europ. Annalen» 157. lapoldal.)

tálya). Menetrend: vonat, tüzérség, gyalogság és hátul a lovasság. Indulás délután 1^h-kor.

János főherczeg Pápáról két zászlóaljat (a varasd-körösi határőr ezred 1 zlja és a szluini határőr ezred 1 zlja), 4 lovas századot (a Blankenstein huszár ezredből 2 század és a veszprémmegyei fölkelő lovas ezred II-ik osztálya) és 2 löveget Siegenfeld ezredes parancsnoksága alatt Pápa-Teszér és Romándon át a székesfejérvári országút megfigyelésére rendelt, hogy Macdonald esetleges kitérése esetén seregének visszavonulása Győrből Komárom felé akadálytalanul végrehajtható legyen. Ezen különítmény június 12-én este Pápa-Teszére érkezett.

Pápától északra az utóvéd 2^h hosszat tartóztatta fel az ellenséget, ami a főcsapat visszavonulását nagyon megkönnyítette.

János főherczeg seregével Téth mellett éjjelezett (hova József nádor is elébe jött), biztosító-csapatát (a bánati határőr ezred 2 zászlóalja Bokich ezredes vezetése alatt, a József főherczeg huszár ezredből mintegy 300 lovas Geramb alezredes alatt, az Ott huszár ezredből mintegy 100—150 lovas Gavenda őrnagy alatt, a somogymegyei fölkelő lovas ezred két osztálya Pásztory ezredes alatt, a zalamegyei 8-ik fölkelő zászlóalj báró Ghilányi János ezredes vezetése alatt és egy lovaglő üteg) Ettingshausen vezérőrnagy parancsnoksága alatt Gyarmaton voltak.

Pápán a zala- és somogy-megyei fölkelő lovas ezredek, Téthen pedig a pesti 2-ik, vasmegyei 5-ik, komáromi 7-ik, zalai 8-ik és veszprémi 9-ik fölkelő zászlóalj és a barsi és vasmegyei fölkelő lovas ezredek csatlakoztak János főherczeg seregéhez (öt zászlóalj és 22 lovas század).

Jenő alkirály seregének egy része Takácsiiig jutott, a többi Pápán éjjelezett. Macdonald a Lamarque hadosztályal — mely e napon 40 km menetelt — Somlyó Vásárhelyre ért; a Pully hadosztálya pedig Pápánál a főcsapathoz csatlakozott.

Pápán a János főherczeg raktára a francziák kezébe került.

Június 13-án János főherczeg még napkelte előtt indította seregét Győr felé, s már d. e. 9^h-kor Szabadhegyhez, az utóvéd d. e. 11^h-kor¹⁾ Ménfőhöz ért.

¹⁾ Ettingshausen tábornok állítása szerint a főcsapat Téthről éjfélkor,

A főcsapattól (Szabadhegyről) egy zászlóalj és 3 lovas század a győrszentmártoni kolostor (Pannonhalma) megszállására küldetett (Eszterházy — 32-ik — gyalog ezred 2-ik zlja Tittus Ferencz őrnagy parancsnoksága alatt, a veszprémmegyei fölkelő lovas ezred III-ik osztfánya és a pestmegyei fölkelő lovas ezredből egy század); de június 14-én a Blankenstein huszár-ezred 2 századával együtt Szabadhegyre visszajött.

Miután a csapatok a táborba szállásra intézkedést nem kaptak,¹⁾ Győrnél mindenik a saját belátása szerint szállott táborba. Pedig akkor már tudták, hogy a francziák nyomukban vannak, mert Geramb alezredes — az utóhad parancsnoka — már reggel 6^h 15¹ jelentette, hogy csapatainkat a francziák követik s hogy az elővédet Montbrun tábornok vezeti. (E jelentés azonnal továbbított János főherczeghez.²⁾)

A János főherczeg serege és a magyar fölkelő csapatok a következő módon szállottak táborba :

a) *A vörös keresztnél* mint utóvéd tartalék Frimont altábornagy parancsnoksága alatt :

A 9-ik vadász zászlóaljtól egy 53 főből álló különítmény ;

a József főherczeg (most 2-ik számú) huszár ezred 4 százada ;
az Ott (5.) huszár ezred 4 százada ;

2-ik sz. Hohenlohe dragonyos ezred (most 15-ik huszár ezred)
6 százada ;

az utóvéd Gyarmatról reggel 3^h indult Győr felé. János főherczeg serege telhát Körmentdtől Győrig vagy éjjel menetelt, vagy — mint Tüskevárról Pápára és Pápáról Téthre — részben a délutáni legforróbb órákban, részben már a sötétség beálltával. Hogy az ilyen intézkedés a csapatra erkölcsileg és anyagilag mily károsan hat, azt bővebben fejtegetni fölösleges.

Az utóvéd azért érkezett ily későn Ménfőre, mert Ettingshausen tábornok útközben *gyakorlatként* többször fejlődítette (lásd Zwiedineck «Erzherzog Johann von Österreich im Feldzuge von 1809.» 80. és 81. lapoldal).

¹⁾ Hogy a menetintézkedés is mennyire hiányos volt, mutatja azon körülmény, hogy a pesti 2-dik fölkelő zászlóaljnak Marczaltónél álló két századáról (Winkler százados parancsnoksága alatt) és Árpásnál levő fél századáról (Morvay Sándor főhadnagy parancsnoksága alatt) elfelejtkeztek, s őket a visszavonulásról nem értesítették. Ezen 2 és fél század ennek folytán elkésve vonult vissza és Gyirmótnál a francziák által elfogatott.

²⁾ Lásd Zwiedineck előbb jelzett művének 81. lapoldalán.

2-ik sz. Hohenzollern chevaux-legers ezred (most 7-ik dzsidás ezred) 1 százada ;

3-ik sz. O.-Reilly chevaux-legers ezred (most 8-dik dzsidás ezred) 1 százada ;

5-ik sz. Savoyen dragonyos ezred (most 13-ik dragonyos ezred) 1 százada ;

6-ik sz. Blankenstein (most 6-ik sz. huszár ezred) 2 százada.

b) *Ménfőnél* az utóhad Ettingshausen tábornok parancsnoksága alatt.

A bánáti határőr ezred 2 zászlóalja a Szőlőhegyen, Ménfővel egy magasságban, egyik zászlóalj az első harcvezetési vonalban, a másik mint tartalék.

A zalamegyei 8-ik főkölő zászlóalj Ménfő északi kijáratánál, később a szőlőhegyen Csanakkal egy magasságban ;

a József nádor huszár ezred 4 százada a Nagy-Szt.-Pál major melletti csárdánál ;

az Ott huszár ezred 2 százada Ménfő délnyugati kijáratánál ;

a somogy megyei főkölő lovasezred 4 százada Ménfő északi kijáratánál.

c) *Győr déli kijáratánál* a Téth felé vezető országút mellett Mecséry altábornagy parancsnoksága alatt :

A pestmegyei 2-ik főkölő zászlóalj ;

„ vas „ 5-ik „ „

„ komárommegyei 7-ik „ „

„ veszprém „ 9-ik „ „

„ zala „ főkölő lovas ezred 6 százada ;

„ somogy „ „ „ 2 „

d) *A Szabadhegy nyugoti oldalán* (Győr felé) Jellachich Ferencz altábornagy parancsnoksága alatt :

A Sebottendorf, Eckhard és Legisfeld dandárok.

e) *Szabadhegytől keletre a magaslaton* gróf Colloredo altábornagy parancsnoksága alatt a Lutz és Marziáni dandárok.

f) *Kis-Megyér majornál* József nádor parancsnoksága alatt :
Andrássy vezérőrnagy :

A vasmegyei főkölő lovas ezred 6 századával ;

„ veszprémmegyei „ „ „ 4 „

„ sopron „ „ „ osztály 2 „ és

Gosztonyi ezredes:

A pestmegyei fölkelő lovas ezred 6 századával;

« bars « « « 4 «

g) *Az elsánczolt táborban voltak:*

A pozsonymegyei 1-ső sz. fölkelő zászlóalj;

« nyitra « 3-ik « « «

« nógrád « 4-ik « « «

« vas « 6-ik « « «

a pozsonymegyei fölkelő lovas ezred 6 százada,

« nógrád « « « « 6 « és

« székesfehérvári « « osztály 2 «

(ez utóbbi a Szigetközben).

Jenő alkirály János főherczeget nyomban követte. Elővédül Montbrun lovas hadosztályát rendelte, a melyhez Colbert drago-nyos dandára is be volt osztva.

Montbrun a János főherczeg utóhadával (Geramb alezredes) folytonos érintkezésben volt s midőn látta, hogy a ménfői szőlő-hegyet ellenséges gyalogság (a bánáti határőr ezred 2 zlja) szál-
lotta meg. oszlopával Gyirmót felé kitért.

Ettingshausen tábornok a Montbrun oszlopát több mint 4000 lovasra becsülte, a mi a valóságnak körülbelől megfelelt⁵⁾ s miután attól tartott, hogy a többi francia oszlop is (a melyeket a magaslatról látott és a melyeknek erejét mintegy 12,000 főre be-
csülte) támadni fog, János főherczegnek jelentést tett és sürgősen erősítést kért.

E közben a francia lovasság már Gyirmótot elérte s aka-
dálytalanul Győr felé tovább menetelt. Miután Ettingshausen azon veszélyben forgott, hogy öt Montbrun Győrtől elvágja és mert a kért erősítés sem érkezett, délután 3^h tájon lovasságának elrendelte a visszavonulást Győr felé, gyalogságát pedig a szőlő-
hegyen hagyta; de a francziák támadása délután 4^h-kor ezeket is visszavonulásra kényszerítette s 5^h-kor a bánáti határőr ezred 2 zászlóalja (Bokich ezredes) a téth-győri országúton a vörös keresztnél, a zalamegyei 8-ik fölkelő zászlóalj pedig Kis-Megyer majornál állott meg. Utóbbi innen a lovassági harcz alatt ágyú-

¹⁾ Lásd a hadrendet.

födözetre rendeltetett s este 10^h-ig ott maradt, midőn aztán a szabadhegyi magaslatra a Marziáni tábornok dandarához bevonult.

Montbrun a visszavonuló utóvédet üldözve mindinkább, közeledett a tábor felé. Ekkor azonban Ertl alezredes az elsánczolt táborból ágyúkkal tüzeltetett és Kis-Megyér felől 14 fölkelő lovas század (Vas m. 6, Veszprém m. 4, és Bars m. 4 század) és 3 lovagló üteg támadott reá.

Az összecsapás a Királység közelében történt, s eredménye az lett, hogy a francia lovasság Csanak felé visszahuzódott.

Mecséry az ellenséget Csanakig követte; itt azonban a barsi fölkelő lovas ezred egy osztálya (a Mecséry parancsa ellenére) annyira előre ment, hogy az ellenséges gyalogság tüzébe jutva, visszafordulni és megfutamodni volt kénytelen,¹⁾ mire a francia lovasság vérszemet kapva, megfordult és ezen osztályt üldözőbe vette. Ekkor Frimont altábornagy még 10 század huszárt (Hohenlohe dragonyos ezred 6 század és József nádor huszár ezred 4 század) rendel a támadásra és ezek a Mecséry fölkelő lovasaival együtt a francia lovasságot teljesen visszaverik és Csanakig visszanyomják.²⁾ Itt azonban látván, hogy a község előtt tekintélyes számú gyalogság és lovasság áll, a további üldözéssel felhagytak, mindkét fél megállott, alkonyatig (esti 8^h-ig) ágyúztak, azután pedig a táborba vonulva, előőrseket állítottak ki.³⁾

Montbrun hadosztálya és a Colbert dandára Csanak és Ménfő mellett; Jenő alkirály többi csapata Koronczó, Szemere,

¹⁾ Tulajdonképen csak a II. osztály (Jeszenszky János alezredes) első százada tört előre Pelczér István százados parancsnoksága alatt azon szándékkal, hogy 3 francia ágyút elfoglaljon. (Kisfaludy gyűjteménye. Országos levéltár.)

²⁾ A június 13-án délután lefolyt harcznál a lovasság a vetések (különösen a magas rozsa) miatt csak ügetésben támadhatott.

³⁾ A János főherczeg előőrsei (lovasság) a Panzsa torkolatától a vörös kereszt, 120 (a vörös keresztől keletre), 120 (Kis-Megyertől délre), 118 Kis-Megyertől délkeletre a szt.-mártoni úton, Kölestő psz. és Kis Táplány psz. vonalán állottak. (Lásd a részletes térképen.) Ezen harcznál lovasságunk vesztesége 600—700 lovasra tehető, s valószínű, hogy az ellenfél legalább is ennyi volt.

Felpéc vonalában a Bakonyfolyás balpartján; az elővéd gyanánt előretolt rész Pusztá-Szt.-Pálnál éjjelezett. Előőrsei (gyalogság) a Szent-Pálhegy, Csanak, Gyirmót vonalában állottak.

Macdonald a Lamarque gyalog hadosztálylyal Pápára érkezett.

Június 13-án este felé János főherczeg — József nádorral egyetértvén,¹⁾ — elrendelte, hogy a somogy- és zala-megyei fölkelő lovas ezredek a Besan ezredes dandárába; ellenben a József főherczeg huszár ezred az Andrássy vezérőrnagy, az Ott huszár ezred pedig a Gosztonyi ezredes dandárába; továbbá a Pest megyei 2-ik, vasmegyei 5-ik és veszprémmegyei 9-ik fölkelő zászlóalj az Eckhardt ezredes dandárába, a komárommegyei 7-ik és a zalamegyei 8-ik fölkelő zászlóalj pedig a Marziáni vezérőrnagy dandárába osztassanak be.

BODNÁR ISTVÁN.

¹⁾ József nádor jún. 13-án vette Ferencz császár azon parancsát, hogy a parancsnokságot a fölkelő csapatok fölött is János főherczegnek engedje át.

József nádor — korra és rangban János főherczegnél idősebb — e parancsot oly módon teljesítette, hogy a fölkelő csapatok fölött a rendelkezési jogot tényleg átengedte János főherczegnek, névleg azonban a fölkelő csapatok vezére maradt, mert — a mint Ferencz császárnak június 16-án Komáromból jelentette — becsülete volna megtámadva, ha azon csapatot, a melyet gyűjtött, akkor hagyná el, midőn annak az ellenséggel szembeszállania kell, s ezt az ország törvénye sem engedné, mert a magyar nemesi fölkelők vezére csak a király vagy a nádor lehet.